

CHRONICA MAIORA'DA MOĞOL İMAJI

Altay Tayfun ÖZCAN*

Özet

1236'da Moğollar yeni ve uzun soluklu bir sefere giriştiklerinde Avrupa'daki hiç kimse bu seferin Avrupa'ya yöneleceğinin farkında değildi. Ancak 1241'de birden bire daha önce adlarını bile duymadıkları bir düşmanla karşı karşıya geldiler. Moğollar Leignitz ve Mohi'de Avrupa'nın iki büyük ordusunu yok ettikten ve Balkanlara doğru ilerleyerek buralarda da faaliyet gösterdikten sonra geri çekildiler. Ancak arkalarında yıkılmış kent ve kasabalar ile acı hatıralar bıraktılar. Din adamlarının birbirlerine Moğol istilası ile ilgili olarak gönderdikleri mektuplar bir taraftan yaşadıkları buhranı gösterirken diğer taraftan Moğolları nasıl algıladıklarını da aksettirmektedir. Bu mektuplardan önemli bir kısmı bugün sadece Chronica Maiora adlı kronikte bulunmaktadır. Bunun yanında eserde yazarın Moğollarla ilgili şahsi değerlendirmeleri de bulunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında eser bizzat Moğol işgali ile karşılaşanların ve onların yazdıklarını okuyanların Moğol algısını yansıtır. Bunun yanında eserde zaman içinde Moğollarla kurulan diplomatik ilişkilerin tesiriyle Moğol algısının nasıl bir değişimden geçtiğini de gösteren bilgiler vardır. İşgalin ilk yıllarında Moğollar şeytani ve kanunsuz bir halk olarak tanımlanırken temasların gelişmesi neticesinde bu kötü özellikler ortadan kalkmış hatta Moğolları takdir eden bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Makalede Chronica Maiora'da Moğol algısı incelenecek ve süreç içindeki değişimi takip edilecektir.

Anahtar Kelimeler: *Moğol, Parisli Matthew, Tatar, İngiltere, Macaristan.*

Abstract

The Mongol Image in Chronica Maiora

When the Mongols had started a new and long campaign in 1236, no one in the Europe was aware of the fact that this campaign would be turned to the Europe. But in 1241, they have suddenly encountered an enemy about whom they had never heard anything. Mongolians, after defeating two great armies of Europe in Leignitz and Mohi, moved towards the Balkans and after some operations in this region turned back. But they left ruined cities, towns and painful memories behind themselves. The letters about Mongolian invasion sent by clergy to each other shows the depression they have experienced and also reflects the way how they had perceived Mongols. Today, an important part of these letters are present only in the chronicle "Chronica Maiora". Apart from that, the personal opinions of the writer are also present in the work. From this perspective, the work reflects the Mongol perception of the people who had personally

---

* Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Kütahya, altayfun@gmail.com

experienced the Mongol invasion and the ones who had read the writings of these victims. In addition to these, there is some informations showing how the Mongol perception had changed in the time as a result of diplomatic relations. While in the first years of the invasion Mongols had been described as a diabolical and lawless people, as a result of progresses in the contacts these negative characteristics had been disappeared and even an appreciating view had emerged. In the article, the Mongol perception in *Chronica Maiora* will be examined and the change of it during the process will be tracked.

Keywords: *Mongol, Matthew of Paris, Tatar, England, Hungary.*

Benediktin tarikatı din adamlarından biri olan Parisli Matthew, İngiltere'deki Alban kilisesinde seleflerinden devraldığı kilise tarihini ölümü olan 1259'a kadar devam ettirerek *Chronica Maiora* adlı bir kronik kaleme aldı. Bu eser, bir yandan İngiltere, Fransa, İtalya ve Almanya tarihine, diğer taraftan da Orta Doğu'daki Haçlı varlığına dair verdiği bilgilerle hak ettiği bir şöret elde etmiştir. Kaynağın dikkat çekici özelliklerinden birisi de 1241-1242'de Orta Avrupa'yı kasıp kavuran, Batı Avrupa'da ise endişe ile izlenen ve Avrupa tarihinin çok önemli meselelerinden olan Moğolların Batı seferine ilişkin kayıtlarıdır. Bu bilgilerin bir kısmının günümüze erişmemiş mektuplardan oluşması bunları daha da değerli hale getirmektedir¹. Bu haliyle *Chronica Maiora*, Moğol tarihinin önemli kaynaklarından biri olarak karşımıza çıkar. Kayıtların siyasi tarih açısından değeri bir yana kaynak, Moğol işgalinin izlerinin henüz silinmediği bir dönemde, hem Moğol işgali ile karşılaşan hem de bu kimselerin kaleminden çıkan mektupları okuyanların Moğol algısını aksettirmektedir.

Moğol işgalinin hemen ardından Avrupa entelektüelleri arasında en çok merak edilenler Moğollarla ilgili hususlardı. 1245 Lyon konsiline katılan Rus din adamı Petrus'a sorulan soruları gösteren bir kayıt, merakın hangi konular üzerine yoğunlaştığına işaret ettiği gibi bunlar arasındaki öncelik sırasının nasıl olduğunu düşünmeye de imkân sağlar.

- I. Kökenleri
- II. İnanış biçimleri
- III. Dini törenleri
- IV. Yaşam tarzları
- V. Güçleri
- VI. Sayıları
- VII. Maksatları

---

¹ Söz konusu mektuplar hakkında bk. Paviot 2000, s.305. Mektupların içeriğinin genel bir değerlendirilmesi için bk. Saunders 1969, s.124-127.

VIII. Anlaşmayı gözetip gözetmedikleri

IX. Elçileri kabul edişleri²

Petrus'a sorulan soruların daha çok sosyal içerikli meselelerle alakalı olmasına karşın işgalin ilk yıllarında merak edilenler daha çok Moğolların fizikleri, karakterleri ve askeri kabiliyetleriyle ilgiliydi. Kısa zaman içinde Moğol algısının değiştiğini gösteren bu farklılığın temelinde Moğolların tehditten müttefik olarak değerlendirilmesine uzanan bir süreç bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle merak, düşmanla ilgili kimlik meselelerinden diplomatik ilişki kurmak için ihtiyaç duyulan bilgileri edinmeyle ilgili konulara yönelmiştir. Bu değişim süreci hem işgal yılları, hem de takip eden dönemde Moğollarla ilgili bilgileri barındıran *Chronica Maiora*'da da açık bir şekilde görülebilir. Nitekim Moğollarla ilgili değerlendirmeleri işgal yılları ve sonrasındaki olarak birbirinden bıçakla kesilmiş gibi ayırır.

Ürkütücü Moğol İmgesi

Parisli Matthew ve kullandığı belgelerin yazarları Moğol işgalinin tesiriyle kaleme aldıkları kayıtlarda düşmanlarının adlarının önüne ürkütücü bir sıfat koymaktan kendilerini alamamışlardır. Buna göre Moğollar, insan dışı³, canavar⁴, acımasız⁵, gaddar⁶, kana susamış⁷, şeytani⁸, kanunsuz⁹, azgın¹⁰, tiksindirici¹¹, iğrenç¹², lanetli¹³, barbar¹⁴, yabani¹⁵, diğer milletlere karşı kendini beğenmiş ve saygısız¹⁶, nefret dolu¹⁷, tüm insanoğlundan daha ağgözlü, sinirli,

² MGH S, XXVII, s.474. Bu konuda ayrıca bk. Heiduk 2002, s.329.

³ CM IV, s.76, 109, 115, 272, 298, 299.

⁴ CM IV, s.277.

⁵ CM III, s.488; CM IV, s.275.

⁶ CM III, s.639.

⁷ CM IV, s.299.

⁸ CM III, s.488; CM IV, s.76.

⁹ CM IV, s.109, 110.

¹⁰ CM III, s.488; CM IV, s.109;

¹¹ CM IV, s.110, 273; CM V, s.655.

¹² CM V, s.655; CM VI, s.77.

¹³ CM IV, s.112, 298; CM VI, s.82.

¹⁴ CM IV, s.112, 298; CM VI, s.81, 83.

¹⁵ CM IV, s.277.

¹⁶ CM IV, s.131; CM VI, s.79, 77. Moğolların diğer uluslara tepeden bakan bir tavır takınmaları Plano Carpinili Johannes, Rubruklu Wilhelm, Saint Quentinli Simon ve Monte Crucisli Ricoldus'un seyahatnamelerinde de dile getirilir. Bk. Dowson 1955, s.15; Rockhill 1900, s.167; Ruysbroeckli Willem, s.184; Simon de Saint Quentin, s.14; Ricoldi de Monte Crucis, s.114.

¹⁷ CM VI, s.77.

kurnaz olup¹⁸, aynı zamanda vahşiydiler¹⁹ hatta aslan ve ayıdan da²⁰. Yazarların bu tip yakıştırmaları V. yüzyılda Attila'nın saldırılarının etkisiyle kaleme alınan ifadeleri hatırlatmaktaysa da²¹ zikredilen ifadeler, Osmanlılara kadar uzanan süreçte Avrupa için tehdit haline gelmiş hemen her topluluk için tekrarlanan, M. Meserve'nin haklı ve yerinde bir şekilde “Ortaçağ tarih yazımının bir klişesi” olarak nitelendirdiği²² geniş bir edebiyatın ve hemen her işgalde karşılaşılabilecek doğal bir algının parçasıdır.

İşgal ve sonrasında yazarlar için Moğollar korkutucu bir halk olarak ortaya çıkmalarına karşın saldırıların sona ermesi ve diplomatik ilişkilerin başlamasıyla Moğol algısında büyük bir değişim yaşandı. Papa'yı ziyaret eden Moğol elçilerinin hediyelerle uğurlanmalarıyla ilgili bir kısımda yazar onlardan hiçbir şekilde olumsuz bahsetmediği gibi²³ Andrew ile ilgili anlatıda bakış açısı kendini eski düşmanlarını takdir eden bir yapıya, hatta hayranlığa bırakır²⁴. Moğollara yaklaşımın bu şekilde bir değişim göstermesi Avrupa'da bir kısım çevrenin, Müslümanlarla mücadelede Moğolları müttefik olarak yanlarına çekebilecekleri yönündeki tasarımın yanında yeni bir Moğol saldırısı ihtimalinin ortadan kalkmasıyla da yakından ilgiliydi.

Chronica Maiora'da ürkütücü Moğol algısına ilişkin ikinci bir husus fiziki tasvirlerle ilgili bilgilerden oluşur. Fiziki tasvirlerin kurgulanmasında iki etkenin önemli bir rolü olduğu görülüyor. Bunlardan ilki, yukarda da ifade ettiğimiz gibi, Moğollardan önce ortaya çıkan bozkırlı algısı perspektifinde gelişen tasvir, ikincisi ise, aşağıda ayrıca değineceğimiz, Moğollara karşı Haçlı seferi ilan etme çabasıdır. Tasvirlerin Moğol tehlikesine dikkat çekilmek istendiğinde zikredilmesi, Moğol tasvirinin halkı uyarmada önemli bir argüman olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Bu iki unsurun hâkimiyetinde ortaya çıkmasına karşın Chronica Maiora'daki Moğol tasviri, fizik ötesi bir insan modelinden çok gerçek tasvirlerle abartı ve çirkinleştirme unsurlarının eklenmesiyle oluşturulmuştur. Buna göre Moğollar büyük bir kafaya sahip olup vücutları orantısızdı²⁵. Özellikle de bacak boyları vücutlarına göre kısaydı²⁶.

---

¹⁸ CM IV, s.275.

¹⁹ CM IV, s.110; CM VI, s.80.

²⁰ CM IV, s.77. Moğol karakterine ilişkin benzer değerlendirmeler Split piskoposu Thomas tarafından da yapılmıştır. Thomaes, s.273vd; Sweeney 1982, s.163.

²¹ Ammianus Marcellinus'un Hunlara dair kayıtları için bk. Ahmetbeyoğlu 2001, s.25-28.

²² Meserve 2011, s.170. Osmanlılarla ilgili apokaliptik değerlendirmeler Y. Miyamoto tarafından incelenmiştir. Miyamoto 1993, s.125-145.

²³ CM V, s.37, 38.

²⁴ CM VI, s.112-115.

²⁵ CM III, s.488.

Bedenleri genel olarak küçük²⁷, boyları bodur²⁸, buna mukabil kemikleri sağlam²⁹, fizikleri güçlü ve diri³⁰ ki Rus din adamı Petrus'un anlatısında yazar, Moğolların Ruslardan daha güçlü ve çevik oldukları kanaatini ifade eder³¹. Daha başka tasvirlerde ise yüzlerinin küçük ve soluk, omuzlarının dik, burunlarının biçimsiz ve küçük, çenelerinin dik ve keskin, ağızlarının üst kısmının küçük, dişlerinin uzun ve ince olduğu, saçlarının dibinden başlayan göz çukurlarının burunlarına kadar uzanır halde bulunduğu, bakışlarının merhametsiz³² ve nefret dolu, yüzlerinin vahşi, dişlerinin kanlı, gırtlakları insan eti yemeye ve insan kanı içmeye müsait olduğu³³ ifade edilir³⁴.

Moğol gırtlığına dair çok ilgi çekici bu ifade Moğollara dair canibalizm hikâyelerinin sadece bir örneğini teşkil etmektedir. Bir bahiste cesetleri “*ekmek gibi*” yemelerinden³⁵, bir diğerinde insanları yemek durumunda kaldıklarında pişirerek yediklerinden³⁶, bir başkasında ise insanları canlı bir halde yediklerinden³⁷ bahsedilir. Benzer ifadeler diğer kaynaklarda da bulunur. Mesela Baycu Noyan'a elçi olarak gönderilen Ascelin'e refakat eden Saint Quentinli Simon'a göre Moğollar insan etini düşmanlarına korku salmak için

---

²⁶ CM IV, s.275, CM VI, s.76. Moğolların bacaklarının kısalığından bahseden Simon Moğolların bundan ötürü her zaman ata binmek zorunda olduklarını ve doğru düzgün yürüyemediklerini dile getirir. Simon de Saint Quentin, s.11. Benzer ifadeler diğer kaynaklarda da zikredilir. Nitekim VII. yüzyılda kaleme alınan Strategikon'un yazarı da Avarların doğru dürüst yürüyemediklerinden bahseder. Strategikon, s.157. Ammianus Marcellinus da Hunların ayak kabılarından ötürü “serbest bir şekilde” yani doğru dürüst yürüyemediklerini dile getirir. Ahmetbeyoğlu 2001, s.26.

²⁷ CM IV, s.76.

²⁸ CM IV, s.115.

²⁹ CM IV, s.275.

³⁰ CM IV, s.76, 115

³¹ CM IV, s.388. Moğolların çevikliğinden Simon da bahseder. Simon de Saint Quentin, s.11.

³² CM IV, s.275.

³³ CM VI, s.77.

³⁴ Bir diğer ilgi çekici tasvir Aknerli Grigor tarafından yapılmıştır. Burada dikkate değer bir şekilde Moğol fiziği hayvanlara benzetilerek, mesela başları öküz başı kadar büyük, gözleri kuş gözü gibi küçük, burunları kedininki gibi yassı vs., ifade edilmiştir. Aknerli Grigor, 23. Monte Crucisli Ricoldus da Moğolları maymuna benzeterek benzer bir tasvirde bulunur, buna karşın gözlerini çatlağa benzetmesi ilgi çekicidir. Ricoldi de Monte Crucis, s.114. Splitli Thomas'ın eserindeki tasvir de yine dikkat çekicidir. Thomae, s.283; Sweeney 1982, s.166. Buna karşın Plano Carpinili Johannes'in tasviri abartıdan uzak ve dikkat çekici bir şekilde gerçekçidir. C. Dowson 1955, s.6.

³⁵ CM IV, s.273.

³⁶ CM IV, s.388. Rus kaynaklarında Moğolların insan yediklerine ilişkin bir bilgi bulunmamasına karşın Rus papaz Petr'in söz konusu bilgileri vermesi muhtemelen Moğollarla ilgili işgal yıllarında ortaya çıkan hurafelerin etkisinde kalmasıyla ilgilidir.

³⁷ CM III, s.488; CM IV, s.273.

iyorlardı³⁸. Plano Carpinili Johannes da Moğolların Çin seferi sırasında zor durumda kaldıklarında on adamdan birisini yemek için aldıklarını dile getirir³⁹. Yazarın Moğolların insan yağlarını kazanlarda kaynatarak kalelere attıkları ve böylelikle büyük yangınlar yarattıklarına ilişkin anlatısı⁴⁰ eğer gerçekten bu şekilde bir uygulama yapılmış ise Moğolların insan yediklerine ilişkin kanaatin ortaya çıkmasında bir neden teşkil etmiş olabilir. Ancak yine de bunu doğrulamak imkân dâhilinde değildir. Bunun yerine söz konusu kayıtları şüpheyle karşılamamız için hepsinin Moğol saldırılarından olumsuz etkilenen kimselerin kaleminden çıkması gibi geçerli bir nedene sahibiz.

Moğol sosyal hayatını en iyi şekilde gösteren Gizli Tarih'te Moğolların insan yediklerine ilişkin hiçbir ifade yer almaz. Bunun aksine Çin seferi sırasında Çin askerlerinin ne kadar zor durumda kaldıklarını göstermek için cesetleri yedikleri ifade edilir⁴¹. Adı geçen kaynakta Camuka'nın Cengiz Han'a bağlı Çinös boyu gençlerini yetmiş kazanda kaynatmasından sonra pek çok boyun Cengiz Han'a katılmasına ilişkin kayıt⁴², Cengiz Han'ın bu sırada zayıf bir durumda olduğu da akla getirilecek olunursa, canibalizmi hatırlatan uygulamaların bozkırda hoş karşılanmadığı şeklinde değerlendirilebilir. Moğol tarihi ile ilgili diğer önemli kaynaklardan Reşidüddin'in Cami'üt Tevarih'i, Cüveyni'nin Tarih-i Cihangüşa ve Aknerli Grigor'un Okçu Milleti Tarihi adlı eserlerinde de Moğollarda canibalizm kültürüne ilişkin herhangi bir delil bulunmaz. Moğol sosyal hayatını başarılı bir şekilde gözlemleyen Rubruklu Wilhelm, Moğollar arasında insan yeme âdetinin bulunduğu ilişkin bilgi vermediği gibi akrabalarını yediklerinden bahsettiği Tebet halkının, bu âdeti diğer halklar tarafından hoş karşılanmamasından ötürü bıraktıklarını ifade eder⁴³ ki bu halklar arasında muhtemelen Moğollar da bulunuyordu. Moğol saldırısıyla bizzat karşılaşmış Splitli Thomas da onların insan yediklerine ilişkin bir bilgi vermez. Yine Rus kroniklerinde de bu hususu gösterir bir delil yoktur. İfade etmeye çalıştığımız bu gibi gerekçelerden ötürü Chronica Maiora'daki ifadelerin gerçeği yansıtmaktan çok, kökenini geçmiş retorik ve edebiyat unsurlarından alan düşmanı korkunç göstermek maksatlı bir edebiyatın örneklerinden biri olduğunu söylemek yerindedir⁴⁴. Mesela bir kaynakta Peçeneklerin insandan çok canavarca yaşadıkları, leş ve yarı pişmiş gıdalarla

³⁸ Simon de Saint Quentin, s.19, 21.

³⁹ Dowson 1955, s.16, 21.

⁴⁰ Dowson 1955, s.37.

⁴¹ MGT, s.172; MGTç, s.219.

⁴² MGT, s.62; MGTç, s.72.

⁴³ Rockhill 1900, s.151; Ruysbroeckli Willem, s.169.

⁴⁴ Bu konudaki neredeyse tek çalışmayı yapan G. G. Guzman da söz konusu iddiaların eski metinlerdeki bilgilerden temel aldığını ifade eder. Guzman 1991, s.32, 50, 52, 53.

beslendikleri, kan içtikleri, kopardıkları insan kalplerini ve daha başka şeyleri yedikleri ifade edilir⁴⁵. Macar ve Avarlarla ilgili bir başka kayıta da bu ifadeler tekrarlanır⁴⁶. Hatta başka bir metinde, Macar kadınlarının kendi evlatlarının bedenlerinden beslendikleri kaydedilmiştir⁴⁷.

Chronica Maiora'da Moğolların beslenmesine ilişkin olumsuz ikinci kanı, alışılmadık ve tiksindirici bir yemek alışkanlıklarına dair kayıtlardır. Bunlara göre Moğollar, yük hayvanlarını⁴⁸ ve köpek leşlerini⁴⁹; kurbağa, yılan ve diğer hayvanları ayırt etmeksizin yer⁵⁰, hayvan kanını içmeyi sever, kanın yokluğunda ise çamurlu ve pis suyu açgözlülükle içerlerdi⁵¹. Moğolların eşek ve köpek yemelerinden Plano Carpinili Johannes, Saint Quentinli Simon ve Ibn'ül Esir de bahseder⁵². Rubruklu Wilhelm ise Moğolların ayırım gözetmeksizin bütün hayvanların etini yediklerinden bahsetmesine karşın⁵³ eserinin geri kalan kısmında alışılmışın dışında bir beslenme kültüründen bahsetmez. Bunun aksine at, sığır ve koyun ile avcılıkla elde edilenlerle büyük balık cinslerinin tüketildiğini zikreder⁵⁴. Kendisine verilen yiyeceklerin lezzetsiz veya nahoş olduğuna değinmediği gibi yediklerinin ne eti olduğunu da hiçbir surette sorgulamamıştır. Ancak bir yerde Rum ve Rus papazlarının leş saydıkları yiyecekleri yemek zorunda kaldıklarına değinir⁵⁵ ki burada muhtemelen hayvanların kanının akıtılmadan öldürülmeleriyle ilgili uygulama dile getirilmektedir⁵⁶. Gizli Tarih'te Yesügey'in ölümünden sonra oldukça güç bir hayat yaşayan Hoelün'ün evlatlarını nasıl büyüttüğüne ilişkin anlatıda, bitki ve avcılığa dayalı gıdanın kesin bir hâkimiyeti görülürken⁵⁷ çocukların büyümeleriyle bu, yerini balık ve kuş gibi av hayvanlarına bırakır⁵⁸. Timuçin'in

⁴⁵ MGH SS, L, s.132, 133.

⁴⁶ MGH S, X, s.375.

⁴⁷ MGH S, XXII, s.472. Bu konuda ayrıca bk. Guzman 1991, s.40-49.

⁴⁸ CM IV, s.388.

⁴⁹ CM IV, s.76; CM IV, s.388, CM VI, s.75, 77.

⁵⁰ CM VI, s.75, 77.

⁵¹ CM IV, s.76.

⁵² Tiesenhausen 1941, s.4. Simon bunlara sıçan ve kedi etini, Plano Carpinili Johannes fare, kurt ve tilkiyi eklerken her iki yazar ortaklaşa bir şekilde Moğolların bit yediklerini dile getirir. Simon de Saint Quentin, s20, 21; Dowson 1955, s.16. Bunlardan bitin yenmesini Ibn Fadlan seyahatnamesinde bit yiyen bir Başkırttan bahsedilmesinden ötürü (Şeşen 2012, s.19.) olağan dışı görmemek lazımdır. Fare ile ilgili olarak ise aşağıdaki ifadeye bk.

⁵³ Rockhill 1900, s.63; Ruysbroeckli Willem, s.93.

⁵⁴ Rockhill 1900, s.63, 70, 97, 186; Ruysbroeckli Willem, s.93, 99, 122, 202.

⁵⁵ Rockhill 1900, s.89, 90; Ruysbroeckli Willem, s.115.

⁵⁶ Bu adet için bk. Cüveyni, s.197, 198, 242. Oyratların uygulamalarına ilişkin bk. Kanat 2000, s.115

⁵⁷ MGT, s.25, 26; MGTç, s.31-33.

⁵⁸ MGT, s.27; MGTç, s.33.

Tayci'ut esaretinden sonraki yaşamı ile ilgili verilen bilgilerde ise -Simon'un ve Johannes'in fare zannettiği- sincap familyasına dâhil olan, dağ sıçanı ve sincap veya tarla sıçanı olarak farklı şekilde tercüme edilen bir çeşit hayvanı yiyerek yaşadıkları ifade edilir⁵⁹. Bu gibi nedenlerle *Chronica Maiora*'da Moğol beslenmesine ilişkin verilen bilgilerin gerçeği yansıtmadığı anlaşılmaktadır. Bu tip yakıştırmaların, daha önce ifade ettiğimiz meselelerde de kendini gösteren edebiyatın bir parçası olduğu söylenebilir. Mesela zamanının önemli yazarlarından birisi olan Aethicus Türk olarak andığı, fakat aslında Hazarlara gönderme yaptığı halkın at ve ayları, akbabalrı, köpek ve maymunları ve hatta ölü doğmuş çocukları yediklerinden bahseder⁶⁰.

Chronica Maiora'da Moğolların beslenme kültürüne ilişkin bilgiler Avrupalıların, Müslümanlarla mücadelelerinde Moğolları müttefik olarak yanlarına çekmek maksatlı kurdukları diplomatik ilişkiler sonrasında yerini gerçekçi bilgilere bıraktı. Bu döneme tesadüf eden kayıtlarda besin öğeleri arasında hiçbir şaşırtıcı gıda zikredilmediği gibi, beslenme kültürünün sadeliğine sempatik bir biçimde vurgu yapılır⁶¹. Söz konusu kayıtlara göre Moğollar, at sütü olan kımız içer⁶², kurutulmuş et yer, bazen de bunları toz haline getirip kımıza veya süte karıştırarak içer⁶³, ihtiyaç halindeyse ağaç kabukları, yaprakları hatta atlarının eştikleri toprağın altından buldukları bitki köklerini yerlerdi⁶⁴. II. Frederik'in mektubunda ise zırhlarına unlu yiyecekler

---

⁵⁹ MGT, s.34; MGTç, s.38.

⁶⁰ Meserve 2011, s.210.

⁶¹ CM VI, s.114.

⁶² CM VI, s.76. Türk ve Moğol gıdasında kımızın ne kadar önemli bir yer tuttuğu Splitli Thomas'ın tarihinde, Johannes ve Simon'un seyahatnameleri ile Joinville Jean'ın hatıratında da ifade edilir. Thomae, s.285; Dowson 1955, s.17; Simon de Saint Quentin, s.20, 86; Jean de Joinville, s.182. Rubruklu Wilhelm ayrıca kımız kullanımına düşkünlüğün Moğolların Hıristiyanlığı kabul etmemelerinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu gösterir bir anısı vardır. Rockhill 1900, s.90, 91; Ruysbroeckli Willem, s.117. Kımızın hazırlanmasıyla ilgili en detaylı bilgileri de yine Wilhelm verir. Rockhill 1900, s.66-68; Ruysbroeckli Willem, s.95-97. Yazarın kımızdan ziyadesiyle hoşlandığı görülüyor ki lezzetini ve insanı besleyiciliği hususunu dile getirmiştir. Rockhill 1900, s.85; Ruysbroeckli Willem, s.112. Kımızı tadan Battuta ise lezzetini sevmediğini ifade eder. Ancak notları İslamı benimsemiş Özbek Han'ın sarayında dahi kımızın ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu gösterir. Ibn Battuta, s.466, 469, 476, 478, 479. Hatta bayramda düzenlenen bir ziyafette kımız tüketildiğinden ve Han'ın namaza bundan etkilenmiş bir halde gelişinden bahseder ki oldukça ilgi çekicidir. Ibn Battuta, s.485. Kımız ile ilgili olarak ayrıca bk. Pelliot 1920, s.169, 170.

⁶³ CM VI, s.114, 115. Moğol beslenmesinde kurutulmuş etin ne denli önemli bir yer tuttuğuna ilişkin bk. Rockhill 1900, s.63; Ruysbroeckli Willem, s.93; Jean de Joinville, s.182; Kurat 2011, Ek.35.

⁶⁴ CM IV, s.115. Moğol atlarının donmuş karı kazarak ot bulmaları Ibn'ül Esir ve Johannes tarafından da ifade edilir. Tiesenhausen 1941, s.42; Dowson 1955, s.52.

iliştirdikleri ifade edilmekteyse de⁶⁵ bu, yemedikleri pek çok kaynakta sabit olan ekmekten çok⁶⁶, Rubruk'un seyahatnamesinde etraflıca bahsettiği⁶⁷ ve bugün Türkiye'de de kullanılan kurut olmalıdır.

Moğol Ordusu Hakkında Değerlendirmeler

Sıra dışı görüntüleri ve garip beslenme alışkanlıklarıyla Chronica Maiora'daki ilk bilgilere göre Moğollar korkunç bir düşman olarak görünüyordu. Benzer imaj Moğol ordusu, seferleri ve saldırılarıyla ilgili olarak verilen bilgilerde de devam eder. Chronica Maiora'daki bilgilere göre Moğol saldırıları ölümcül⁶⁸, vahşi⁶⁹ ve barbarcaydı⁷⁰ ve ani bir şekilde ortaya çıkıyordu⁷¹. Bazı kısımlarda bu, şimşeğin parlamasına⁷², kasırganın kopmasına⁷³, işgalleri ise solucan⁷⁴ ve çekirge sürüsünün yayılmasına⁷⁵ benzetilir. Moğol saldırısını katliam haberleri takip eder⁷⁶. Öyle ki bir kısımda ifade edildiği üzere giriştikleri katliam duyulmadık türdendi⁷⁷ ve sadece çok küçük yaştakiler bundan kurtuluyordu⁷⁸. Bununla birlikte kaynağın kimi satırlarında Moğol saldırılarının insanları dehşet içinde bıraktığından bahsedilerek⁷⁹ insanların önemli bir kısmının daha onlar gelmeden yerlerini yurtlarını terk ederek kaçtıkları ifade edilir⁸⁰. Bu, Moğol saldırılarının halk üzerinde ne denli büyük bir toplumsal korku yarattığını açıkça göstermektedir.

---

⁶⁵ CM IV, s.115.

⁶⁶ Dowson 1955, s.16; Simon de Saint Quentin, s.12, 20; Aknerli Grigor, s.23; Jean de Joinville, s.182; Kurat 2011, Ek.34. Ibn Battuta Türklerin ekmek yemediklerinden bahsediyorsa da bunun Moğollarla da ilgili olduğu muhakkaktır. Ibn Battuta, s.466.

⁶⁷ Rockhill 1900, s.68; Ruysbroeckli Willem, s.96, 97. Kurut'un hazırlanışından bir ölçüde Tranowski de seyahatnamesinde bahseder. Kurat 2011, Ek.35.

⁶⁸ CM III, s.397.

⁶⁹ CM IV, s.299; CM VI, s.79.

⁷⁰ CM IV, s.114.

⁷¹ CM IV, s.113; CM VI, s.78.

⁷² CM IV, s.113, 117.

⁷³ CM IV, s.113.

⁷⁴ CM IV, s.76.

⁷⁵ CM IV, s.112.

⁷⁶ CM IV, s.109, 110, 112; CM VI, 76, 77, 79, 81, 84.

⁷⁷ CM IV, s.114

⁷⁸ CM VI, s.76, 77. Moğolların çocuk yaştakileri katliama tutmadıklarına ilişkin bazı kayıtlar varsa da (Aknerli Grigor, s.68.) bunun her zaman dikkat edilen bir mesele olmadığı Ebu'l Farac'ın birbirinden farklı iki kaydına bakılarak anlaşılabilir. Ebu'l-Ferec, s.19, 40. Daha başka kaynaklardaki bilgiler için bk. Klyashtorny ve Sultanov, s.192.

⁷⁹ CM IV, s.109.

⁸⁰ CM III, s.488; CM VI, s.77.

Moğol askerleri *Chronica Maiora*'da iyi bir savaşçı ve komutanının sözünden çıkmayan disiplinli bir asker olarak gözlemlenmiştir⁸¹. Disiplinleri sefer organizasyonlarıyla ilgili kayıtlarda da kendini gösterir⁸². Ancak onları diğer savaşçılardan ayıran en önemli unsur bir asker olarak nitelikleriydi. *Chronica Maiora*'ya göre Moğollar hiçbir halkla karşılaştırılmayacak kadar iyi okçuydular⁸³, özellikle de Macar ve benzer silahlara sahip Kıpçaklarla kıyaslandığında⁸⁴. Parisli Matthew'in Rus din adamı Petrus'un anlatısına yer verdiği bahiste Moğol kadınlarının da iyi birer okçu oldukları dile getirilir⁸⁵. Onların ayrıca ata mahirane bindikleri ve saldırırken kendilerini kimseden sakınmadıkları, çok iyi ve istekli bir şekilde savaştıklarına değinilir⁸⁶. Türk kadınlarının savaşçılığı ile ilgili başka kaynaklarda bilgi varsa da⁸⁷ Moğollarla ilgili kaydı destekleyen başka bir kayıt yoktur⁸⁸. Dolayısıyla ifadeler, gerçeği yansıtmaktan çok kadınların yaptıkları sporun askeri bir meşgale olarak zannedilmesinden başka bir hususla izah edilemez. Bununla birlikte kadın savaşçılara düzülen bu kadar övgünün Moğol savaşçıların askeri kabiliyetlerinin ürkütücülüğünü daha da artırdığı muhakkaktır.

Chronica Maiora'da Moğol okçuluğunun üstünlüğünde sahip oldukları güçlü yayların da etkili olduğu getirilir⁸⁹. Buna mukabil yayların şekillerine ve Avrupa'da kullanılanlardan farklarına ilişkin bir bilgi verilmez. Oklarla ilgili de

---

⁸¹ CM IV, s.115, 275; CM VI, s.76. Moğol askerlerinin disiplininden Plano Carpinili Johannes ve Monte Crucisli Riccoldo da bahseder. Dowson 1955, s.33; Ricoldi de Monte Crucis, s.115. Splitli Thomas ise daha çok askeri kabiliyetlerine vurgu yapar. Thomae, s.285; Sweeney 1982, s.164.

⁸² CM IV, s.388.

⁸³ CM III, s.488; CM IV, s.77, 115.

⁸⁴ CM IV, s.113; CM VI, s.76.

⁸⁵ CM IV, s.388. Moğol kadınlarının okçuluklarından Johannes ve Simon da bahseder. Bununla birlikte söz konusu ifadeler daha çok sporu andırır niteliktedir ve savaşçılık gibi bir özelliğe işaret etmez. Bunun aksine kayıtlarında Moğol kadınının daha çok aile içindeki konumu ifade edilir. Dowson 1955, s.18; Simon de Saint Quentin, s.29, 30. Joinville Jean de Moğol kadınlarının günlük işlerle meşgul olduklarını ifade eder. Ancak aynı yazar çocuksuz kadınların sefere götürüldüklerine ilişkin bir bilgi verir ki bu herhalde onların muharebelere iştirak etmelerinden çok sefer organizasyonları içinde çeşitli görevler almalarıyla ilgilidir. Jean de Joinville, s.183.

⁸⁶ CM VI, s.84.

⁸⁷ Bertrandon de la Brocquiere Dulkadir topraklarından geçerken savaşçı bir Türkmen kadını karşılaştığını, Dulkadir ordusunda onlardan 30.000'inin bulunduğunu duyduğunu aktarır. Brocquiere, s.162, 163. Türkmenler ile ilgili benzer haberler için bk. Vryonis 1971, s.266.

⁸⁸ Splitli Thomas Moğol kadınlarının da savaşa iştirak ettiklerinden bahseder. Ancak buradaki kaydın ne derecede gerçeği yansıttığı tartışılabilir. Thomae, s.273. Ricoldus'un seyahatnamesinde Moğol kadınlarının kazandıkları zafere ilişkin bir hikâye vardır. Ancak bunun uydurma bir haber olduğu anlaşılıyor. Ricoldi de Monte Crucis, s.116.

⁸⁹ CM VI, s.76.

benzer bir tanımlama yapılmamıştır. Bu konudaki tek istisna ise ok ucuna zehir sürdüklerine ilişkin bir kayıttır⁹⁰. Ancak böylesi bir bilgi Moğol oklarının detaylı denilebilecek tasvirlerinin yapıldığı diğer kayıtlarla uyumlu değildir⁹¹. Moğolların ok ve yayın haricinde her iki tarafı keskin kılıç ve hançerler⁹², mızraklar⁹³, tahta sopalar, iki taraflı baltalar ve dayanıklı kılıçlar⁹⁴ da kullandıkları ifade edilir. Bunun yanı sıra kuşatmalarda mancınık kullandıkları da zikredilir⁹⁵. Andrew'in gördüklerinin özetlendiği bahiste bunun tersi bir bilgi verilmişse de⁹⁶ Moğolların bu silahı etkin bir şekilde kullandıklarına ilişkin daha başka bilgiler⁹⁷ Andrew'in gözlemini geçersiz kılmaktadır.

Muharebe silahları arasında değinilen bir başka alet ise zırhtır. *Chronica Maiora*'ya göre Moğol zırhlarının ön kısmı daha güçlüydü⁹⁸ ve mücadeleden kaçmadıkları için arka kısımlarında zırh bulunmuyor⁹⁹ veya çok zayıf bir zırh parçasıyla korunuyordu¹⁰⁰. Bu zırhların hayvan derisinden yapıldığı¹⁰¹, demirle güçlendirildiği¹⁰² ve parçalı bir görünüme sahip olduğu¹⁰³ ifade edilmektedir. Yazarlar söz konusu zırhın bu haliyle son derece dayanıklı olduğunu belirtmekle birlikte¹⁰⁴ tasvir edilen, savaşçıyı yoracak veya hareket kabiliyetini

---

⁹⁰ CM IV, s.388.

⁹¹ Dowson 1955, s.34, 35; Thomae, s.283, 285; Sweeney 1982, s.165.

⁹² CM IV, s.77.

⁹³ Julian da Moğolların kılıç ve mızrak kullandıklarını zikreder. Ancak yazara göre bunlar epeyce kısaydı. Özcan 2010b, s.97.

⁹⁴ CM IV, s.275.

⁹⁵ CM VI, s.81, 388.

⁹⁶ CM VI, s.114.

⁹⁷ Mesela Rusya seferindeki kale kuşatmalarında mancınık kullanıldığını gösteren pek çok delil vardır. Bunlardan Galiçya'daki kentlerden birisi olan Kolodyajny'nin ele geçirilmesi sırasında 12 mancınık kullanılmıştır. PSRL II, s.178. Cüveyni ve Ebu'l Farac da Harezmi seferinde mancınık kullanıldığından bahseder. Cüveyni, s.124, 125; Ebü'l-Ferec, s.13. Moğolların Çin seferinde de mancınık önemli silahlardan birisi olarak göze çarpar. Franke 1966, 53. Ayrıca bk. Hudyakov 1991, s.163. Plano Carpinili Johannes Moğolların Grek ateşini de kullandıklarını ifade ediyorsa da bunu, Timur'un İzmir'i fethi sırasında kullanıldığını görülen (Aka 2000, s.111), neft ile karıştırmıştır. Dowson 1955, s.37.

⁹⁸ CM III, s.488.

⁹⁹ CM III, s.488; CM VI, s.76.

¹⁰⁰ CM IV, s.275. Moğol zırhı ile ilgili önemli bilgiler vermiş olan Johannes zırhın her iki tarafının da eş değer güçte olduğundan bahseder. Dowson 1955, s.34.

¹⁰¹ CM IV, s.275; CM VI, s.114.

¹⁰² CM VI, s.76. Johannes zırhlara takılan el büyüklüğünde metal plakalardan bahseder. Dowson 1955, s.34.

¹⁰³ CM IV, s.388.

¹⁰⁴ CM III, s.488; CM IV, s.275; CM IV, s.388.

zayıflatacak bir eşya değil, aksine ince bir parçadır¹⁰⁵. Moğol askerlerinin önemli bir kısmı bu zırhı giyiyor¹⁰⁶ ve bunları atlarına da kuşandırıyorlardı¹⁰⁷.

Zırhın Moğol atlarında da kullanıldığının ifade edilmesi, atların Moğol saldırılarında ne kadar önemli olduğunun fark edilmesinden ileri geliyordu. Parisli Matthew ve metinlerini kullandığı yazarların verdikleri bilgilere göre Moğol atları hızlı¹⁰⁸, kısa, buna mukabil güçlü¹⁰⁹, az beslenen¹¹⁰ ve zor yolculuklara dayanıklı¹¹¹ hayvanlardı¹¹². Tüm bu özelliklerine karşın Moğol askeri beraberinde pek çok at bulunduruyordu¹¹³. Ancak yazarlar, atlarının kısalığından ötürü nehirlerden geçmelerinin zor olduğunu düşünenleri hesaba katarak Moğol askerlerinin ırmakları deriden tulumları sayesinde rahatlıkla aştıklarına değinirler¹¹⁴. Bazen bunların on veya daha fazlasını bir araya getirip bunları daha büyük bir taşıma aracı haline getirdiklerinden bahsedilerek hiçbir zorlukla karşılaşmadan ırmağı geçtikleri haber verilir¹¹⁵. Bunun Plano Carpinili

¹⁰⁵ CM IV, s.275; CM VI, s.114. Moğol zırhının rahat bir kullanıma sahip olduğu Splitli Thomas tarafından ifade edilir. Thomae, s.283; Sweeney 1982, s.164. Plano Carpinili Johannes de Moğol zırhının savaşçıyı yorabilecek bir durumda olmadığından bahseder. Seyyah ayrıca Moğolların, deriden yapılmış boyunluk kullandıklarından bahseder. Dowson 1955, s.34. İfadelerinden bunun zırh olup olmadığı tam olarak anlaşılıyorsa da, eğer bu VII. yüzyılda kaleme alınan Strategikon'da Avarların kullandıkları gereçlerden birisi olarak da zikredilen yapılmış bir boyunluk ile aynı ise içi yün kaplı olduğundan kışın kullanılan bir tür kıyafet nevinden parça olduğu söylenebilir. Söz konusu kayıt için bk. Strategikon, s.34. Rubruklu Wilhelm ise Moğol süvarilerinin çoğunun zırh kullanmadıklarına, kösele olarak ifade ettiği korunmalığın ise süvarinin üzerine rahat bir şekilde oturmadığından, bundan ötürü de hantal durduğundan bahseder. Rockhill 1900, s.261; Ruysbroeckli Willem, s.269. Moğollarda zırhın seyrek kullanımına ilişkin Simon'un seyahatnamesinde de bilgi vardır. Simon de Saint Quentin, s.22. Son iki yazarın ifadeleri muhtemelen ciddi bir sefer organizasyonuyla karşılaşmalarıyla ilgilidir ve bu konuda diğer kaynakların gerisinde kalırlar.

¹⁰⁶ CM VI, s.81.

¹⁰⁷ CM VI, s.76. Cüveyni de Moğol atlarına zırh takıldığından bahsederler. Cüveyni, s.120. Plano Carpinili Johannes ise bu zırhı detaylı bir şekilde anlatır. Dowson 1955, s.33, 34. Atlara takılan bu tip bir koruma eski bozkır ordu geleneğinin bir parçası olduğu anlaşılıyor. Nitekim Strategikon yazarı Avar atlarına takılan zırhlardan bahseder. Strategikon, s.156.

¹⁰⁸ CM III, s.488; CM IV, s.276.

¹⁰⁹ CM IV, s.77; CM IV, s.275; CM VI, s.75.

¹¹⁰ CM IV, s.77; CM IV, s.275.

¹¹¹ CM III, s.488.

¹¹² Türk-Moğol atlarının niteliklerine ilişkin benzer bilgiler Al Cahız ve Splitli Thomas tarafından da verilir. El Cahız, s.84, 85; Thomae, s.285; Sweeney 1982, s.168.

¹¹³ CM VI, s.75, 76. Ancak yazar burada abartmalı bir şekilde her bir seyisin beraberinde 20–30 at bulundurduğundan bahseder.

¹¹⁴ CM III, s.488; CM IV, s.115; CM VI, s.389.

¹¹⁵ CM IV, s.77. Bu uygulama daha önce Çin elçisi Wang Yan te tarafından Uygurlar arasında gözlemlendiği gibi Bizans yazarlarından Khoniates de Kıpçaklar tarafından kullanıldığını ifade etmiştir. İzgi 2000, s.44; Khoniates, s.64.

Johannes ve Ibn'ül Esir tarafından tafsilatlı bir şekilde anlatılan vasıta olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁶.

Chronica Maiora'da Moğol ordusuna ilişkin bilgilerde önemli bir husus da muharebelerinde kullandıkları taktiklerle ilgilidir. İmparator Frederik'in mektubunda Moğol ordusunun parçalara ayrılarak saldırıya geçtiğinden bahsedilerek I. ordunun Prusya, II. ordunun Bohemya, III. ordunun ise Macaristan'a doğru ilerlediği dile getirilir¹¹⁷. Bir başka kısımda da Moğolların iki kol halinde Polonya ve Macaristan sınırlarına girdiklerinden, bunlardan başka altı tane ordunun da hazır beklediğine değinilir¹¹⁸. Ordunun birkaç parça halinde düşman ülkeye saldırmaya dayanan bu taktik anlayış Moğolların uzun zamandır uyguladıkları bir harekât tarzıydı. Nitekim Frederik'in fark ettiği, ancak mahiyetini kesin olarak analiz edemediği taktiğin en iyi bilinen örneği Harezmi seferi sırasında uygulanmış, Rusya seferinde sınırlı bir şekilde de olsa tatbik edilmiştir¹¹⁹.

Chronica Maiora'da Moğolların muharebenin ilk anında kaçıyorlarmış gibi yapıp geri çekildiklerinden, ancak kısa süre sonra geri gelip çılgınlaşmış bir şekilde düşmanın üzerine saldırdıklarıyla ilgili bir anlatı vardır¹²⁰. Bu anlatının sahte rica'te dayanan hile taktiği ile ilgili olduğuna kuşku yoksa da esaslarının hakıyla kavranamadığı anlaşılıyor. Oysaki VII. yüzyıl gibi erken bir dönemde kaleme alınan *Strategikon*'da yazar, Avarlarla ilgili bilgiler verirken bu taktiği gayet yerinde bir şekilde analiz ederek Doğu Roma komutanlarına buna karşı ne gibi bir taktik geliştirmeleri hususunda öğütler vermiştir¹²¹.

Moğol taktiği çevresinde değerlendirilmesi gereken bir başka husus ise *Chronica Maiora*'da esir ettikleri kimseleri gerek kale kuşatmalarında gerekse de muharebelerde öncü olarak kullanmalarına ilişkin kayıtlardır. Her hangi bir

---

¹¹⁶ Tiesenhäusen 1941, s. 21; Dowson 1955, s.35. Bu vasıttan Splitli Thomas da bahseder. Thomae, s.285. Rubruklu Wilhelm de eserinde nehri geçmek için kullanılan bir vasıttan bahseder. Ancak bunun daha farklı, yerel mühendislikle ilgili bir alet olduğu anlaşılıyor.

¹¹⁷ CM IV, s.115.

¹¹⁸ CM VI, s.82.

¹¹⁹ Bilindiği üzere Moğollar Otrar önlerine geldikten sonra Cuci idaresindeki bir kısım Cend ve Barçınlıkent üzerine ilerlerken diğer bir kol da Buhara üzerine yürümüş ve ilerleyen zaman zarfında da daha değişik Moğol grupları ülkenin tamamına yayılmışlardır. Bu konuda İ. Kafesoğlu'nun tespitlerine bk. Kafesoğlu 2000, s.253. Ayrıca bk. Klyashtorny ve Sultanov 2003, s.185. Rusya'da uygulanan taktik ile ilgili olarak bk. PSRL XVIII, s.57.

¹²⁰ CM VI, s.83.

¹²¹ *Strategikon*, s.80, 81, 90, 91, 157, 158. Söz konusu taktik Johannes ve Simon tarafından da anlatılmıştır. Dowson 1955, s.36, 37; Simon de Saint Quentin, s.25, 26. Torsello tarafından Osmanlılarla mücadelede kullanılacak bir rehber olarak hazırlanan kısa bir çalışmada bu taktiğin kısa bir tanıtımını yapıyor ve ordu kaçan düşmanı takip etmemeleri gerektiği konusunda uyarılır. Bu metin şu eser içinde ayrıca çevrilmiştir. Bk. Brocquiere, s.268, 269.

ırk veya din ayrımı gözetilmeden Moğol katliamından kurtulana kadar tertip edilen bu birlikler Moğol birliklerinin önüne katılarak mücadeleye sokuluyor, isteksiz bir şekilde mücadele ederlerse öldürülüyor, canla başla mücadele ederlerse bir sonraki mücadeleye kadar yaşamlarına devam ediyorlardı¹²². Esirlerin yanında hâkimiyet altına aldıkları devletlerin askerlerinin de Moğol ordusunda görevlendirildikleri ifade edilmiştir¹²³. Nitekim Andrew de elçi olarak Moğollara gönderildiğinde karşılaştığı kalabalık Moğol ordusu içinde esir edilmiş halklardan insanlar da görmüştür¹²⁴. Burada Ermeni ve Gürcü birliklerden bahsedildiği muhakkaktır. Başka bir kayıta ise Avrupa'ya düzenlenen saldırıya Kıpçakların da iştirak ettiği haberi vardır¹²⁵.

Moğol Bürokrasisi

Disiplinli ve iyi askerlerden oluşan, atının hızından faydalanarak süratle hareket eden Moğol ordusu Parisli Matthew ve kaynak olarak kullandığı mektupların yazarlarına göre Avrupa ordularına kıyasla çok üstündü. Askeri faaliyetlerle uyumlu bir şekilde sürdürülen diplomatik manevralar da bu üstünlüğü perçinliyordu.

Chronica Maiora'da İvo adlı bir din adamı tarafından kaleme alınan mektupta Moğolların hileyi sadece muharebelerde değil, diplomaside de etkin bir şekilde kullandıklarına işaret edilir. Yazara göre Moğollar, yolları üzerindeki devletlere elçiler göndererek seferlerinin amacı hakkında karşı tarafa sempatik gelebilecek haberler gönderiyorlardı ki bunlar arasında Galyalılarından askerliği öğrenmek, Aziz Yakob'un mezarını ziyaret etmek ilgi çekici başlıklardandır. Rahip İvo'nun amacı, bu tip haberlere inanarak Moğollara iyi niyet besleyebilecek prensleri uyarmaktı¹²⁶. İvo endişelenmekte haklıydı. Zira Moğolların buna benzer uygulamaları kullanarak düşman tarafın direniş imkânlarını zafiyete uğratmaları diğer kaynaklara da yansımıştır. Mesela

---

¹²² CM IV, s.76; CM VI, s.84. Moğolların esirlerden bu şekilde yararlandıkları diğer kaynaklarda da geçer. Tiesenhausen 1941, s.65; Cüveyni, s.126, 143, 145, 146; Dowson 1955, s.36, 45; Rockhill 1900, s.215; Ruysbroeckli Willem, s.224, 225; Özcan 2010b, s.97, 98; Paviot 2000, s.307. Wilhelm Moxsel adlı bir halkın Almanya'ya doğru yönelen Moğol saldırılarında sürüldüklerinden ve çoğunun burada öldüklerinden bahseder. Rockhill 1900, s.99; Ruysbroeckli Willem, s.124. Bunların Parisli Matthew'in Moğollar tarafından ele geçirilip çoğu yok edildiğinden bahsettiği Mordanilerle aynı halk olup olmadığı tam olarak anlaşılamıyor. Söz konusu kayıt için bk. CM VI, s.76.

¹²³ CM IV, s.389.

¹²⁴ CM VI, s.113.

¹²⁵ CM IV, s.120. R. Kuzeyev'e göre Avrupa seferine iştirak eden Kıpçak boylarından birisi Tokrova adını taşıyordu Kuzeyev 2005, s.183.

¹²⁶ CM IV, s.276.

Moğollar Bağdad kuşatması öncesinde Bağdad muhafızı Türk asıllı Kara Sungur ve Sultançuk'u, aralarındaki akrabalık bağlarını ileri sürerek kendi taraflarına çekmiş¹²⁷, Alanlarla kurdukları ittifakı dağıtmak için ise Kıpçaklara elçi göndermiş, ırkdaş olduklarını ifadeyle ittifakı dağıtmayı başarmışlardır¹²⁸. Aynı sefer ile ilişkili olarak Papa III. Honorius'a Gürcistan'dan yazılan Latince bir mektupta da Moğolların başlarında haçlarla memleketlerine geldiklerinden bahsedilirken, aynı hadiselere değinen Kirakos ise onların kendilerini Müslümanların idaresinden kurtaracak kimseler zannettiklerini yazmıştır¹²⁹. *Chronica Maiora'da* Rus din adamı Petrus'un anlatısına yer verilen kısımda da Moğolların Ruslara gönderdikleri elçilerin sözlerini aktarır: “*Gökte Tanrı ve oğlu yerde Chiarchan*”. Hiçbir şekilde Moğol fermanlarının girizgâh formuna uymayan bu kullanım, açık bir şekilde diplomatik bir manevra olduğu anlaşılıyor. Ancak tüm bu haberlerde merak edilebilecek husus, Moğolların karşı tarafa sempatik gelebilecek bu tür bilgileri nasıl edindikleridir.

Chronica Maiora'da Moğollarla ilgili ilgi çekici bahislerden birisi de Moğol casuslarıyla ilgili verilen bilgilerdir. Kaynağımıza göre casuslar, saldırıların başlamasından önce hedef ülkeye sızıyor¹³⁰, devletlerarasındaki kötü ilişkileri, ülkelerin savunma düzenleri, devletlerin sıkıntılarını ve zaafalarını öğrenerek Moğol komutanlara bilgi veriyorlardı¹³¹. Bunun yanı sıra casusların bir kurum dâhilinde çalıştıkları da anlaşılıyor. Nitekim zamanında Akka'da bir Haçlı askeri olarak bulunmuş bir İngiliz askerinin Moğol casusları tarafından tespit edildiği, ardından tercüman ve casus olarak onlara hizmet ettiğine ilişkin bilgiler dikkat çekici kısımlardan birisidir¹³².

Kökenleri ve Tarihleri

Parisli Matthew ve eserini kaleme alırken mektuplarına başvurduğu kimseler, Moğolların faaliyetleri, askeri yetenekleri ve taktikleri gibi konuları açığa kavuşturmaya çalıştıkları gibi kökenleri ve tarihlerine ilişkin konulara da temas etmişlerdir. Çalışmamızın ilk sayfalarında değindiğimiz Petrus'a

¹²⁷ Cüveyni, s.587; Togan 1981, s.255.

¹²⁸ İbnü'l Esir'deki kayıt için bk. Tiesenhausen 1941, s.341. Reşidüddin de benzer ifadeleri kaleme almıştır. Bk. Cami'üt Tevârih, s.382.

¹²⁹ Jackson 2005, s.49.

¹³⁰ CM VI, s.75.

¹³¹ CM IV, s.117.

¹³² CM IV, s.274, 275. Daha başka kaynaklarda da Moğol ajanlarının Avrupa'da epey etkin oldukları ifade edilmiştir. Bunlardan bazılarının özellikle de Bohemya ve Ren havzasında faaliyet gösterdikleri görülüyor. Bk. Cheshire 1926, s.100. G. G. Guzman da haklı bir şekilde esir edilen kimselerin de Moğol istihbaratı tarafından kullanıldıklarını ifade etmiştir. Guzman 2010, s.143, 144.

yöneltlen sorularda Moğolların kökeni meselesi merak edilen konuların başında geliyordu. Kökenlerini İskit ve Kimmer saldırılarından alan, ancak Hun saldırılarından sonra nihai şeklini alan bir efsane veya anlatının¹³³ dinselleştirilmiş bir formu olarak karşımıza çıkan apokaliptik metinlerde¹³⁴ yer alan Gog ve Mogoglara ilişkin bilgilerin bu meselede en önemli yeri işgal ettiği anlaşılmaktadır. Moğolların soyunun Gog ve Mogoglara dayanması bir bakıma dini metinleri doğrulayacağından, din adamları bu meseleyi önemli görmüşlerdir. Bunun yanında bu metinler Moğollardan önceki dönemlerde de Avrupa’da doğu ile ilgili bilgi eksiklerinin giderildiği bir eser hüviyetine sahip olmuş ve bu özelliğini Moğol işgali sırasında da devam ettirmiştir¹³⁵.

Parisli Matthew Moğolların, Büyük İskender’in Kafkas dağları civarında yaptığı seddin arkasında kalan, Musa’nın dinini terk etmiş Yahudilerin soyundan gelmekte olduğundan bahseder¹³⁶. Bir başka bahiste de bir zamanlar Kafkas dağlarında yaşadıklarını ifade ederek görüşünü sürdürür¹³⁷. Macaristanlı bir piskoposun Paris piskoposuna yazdığı mektupta da Moğolların Yahudi soyundan gelme oldukları dile getirilir¹³⁸. Moğolların kökeni meselesine çok büyük bir önem vermiş olan Parisli Matthew Avrupa Yahudilerinin, Moğolların kendi soydaşları olduklarına inanmalarına dair bir bahis de açmıştır. Buradaki bilgilere göre Yahudiler Moğolları, kendilerini Hıristiyanların baskısından kurtaracak soydaşları olarak görerek onlara askeri destekte bulunmak adına başarısızlıkla neticelenecek yoğun bir çaba içine girmişlerdir¹³⁹. Son derece ilgi çekici yönleri sahip olmasına karşın anlatı, tamamıyla uydurma ve dönemin anti semitik fikir yapısından temel almaktadır.

Saldırganlara bir Kafkasya kökeni atfederek onları Gog ve Mogoglara soyundan geldiğini göstermek kökenini apokaliptik bilgilerden alan bir Ortaçağ Avrupa düşünce yapısı olarak karşımıza çıkar. Bununla birlikte metinlerin

---

¹³³ Philips 1972, s.134; Jones 1971, s.399; Ahmetbeyoğlu 2001, s.127, 128. Antik yazarlarda, mesela Homeros’da ve ondan etkilenen Roma yazarlarında Doğu algısı pek çok açıdan sempatik görünmüştü de Hun saldırılarından sonra değiştiği dikkati çekiyor. Bu değişim süreci M. Meserve tarafından bir ölçüde ortaya konmuştur. Meserve 2011, s.157-163.

¹³⁴ Apokaliptik metinlerle ilgili çok geniş bir literatür bulunmaktaysa da, bu edebiyatın Ortaçağ Avrupası’nda artık iyice kök saldı bir dönemde Aethicus tarafından kaleme alınan ve içinde Bizans geleneğine uyularak Hazarlardan Türk olarak bahsedilmesiyle çok ilginç yönleri sahip metni zikretmek bu çalışma bağlamında yeterli görünüyor. MGHq, XIV, s.104-142. Bu metinlerle ilgili önemli bir bibliyografya şu çalışmada görülebilir. Guzman 1991, 54/1.dp.

¹³⁵ Ortaçağ’da Doğuya ilişkin bilgi eksikliklerinin apokrif bilgilerle telafi edildiği konusunda bk. Jackson 2001, s.348.

¹³⁶ CM IV, s.77.

¹³⁷ CM III, s.488.

¹³⁸ CM VI, s.75.

¹³⁹ CM IV, s.131.

orijinallerinde Gog ve Mogog olarak adlandırılan halkların dininden de bahsedilmeden sadece korkunç düşmanlar olup kıyametin kopmasından az önce kapalı tutuldukları yerden çıkarak dünyaya yayılacakları dile getirilmiştir. Dinin toplum hayatının tamamına hâkim olduğu bir dönemde apokaliptik bilgilere dini ek formlar koyulması garip değilse de, daha önce dinlerinden bahsedilmeyen halklar nasıl olur da birden bire karşımıza Yahudi olarak çıkar? Çalışmasını en geç VIII. yüzyılda kaleme almış olan Aethicus'un metninde olmayan bu dini kimlik, ne zaman bir dönüşüme uğramıştır; IX. yüzyılda hanedanı Museviliği tercih eden Hazarların bunda rolü nedir gibi sorular üzerinde ayrıca durulması lazım gelen konular olduğu için burada bunlara ayrıca temas etmeyeceğiz. Buna mukabil söz konusu dönemde Ruslar coğrafi yakınlıklarından ötürü Moğolların Kafkasya kökenli olmadıklarını gayet iyi biliyorlardı. İşte bundan ötürü Papaz Petrus'un anlatısında Moğolların Medyalıların soyundan geldiklerinden¹⁴⁰, anavatanlarının ise Etreu bozkırı olduğu ifade edilir¹⁴¹. Resmi mektup hüviyetine sahip Frederik'in mektubunda da Moğolların ana vatanının bilinmeyecek kadar uzakta yer aldığı ifade edilmiştir¹⁴². Bu ifadeler bir açıdan da dini bilgileri haklı olarak bir istihbarat bilgisi niteliğinde görmeyen devlet adamlarının Moğolların kökeni ve nereden geldiklerine ilişkin hiçbir bilgiye sahip olmadığını açık bir şekilde göstermektedir.

Moğolların soyunu apokaliptik bilgilerle açıklanmasına karşı sarf edilen onca çabaya karşın kurulan temaslar neticesinde Moğolların İskender tarafından surlara hapsedilen Gog ve Mogogların veya sonrasında aldığı şekliyle Yahudilerin soyundan geldiklerine dair inanç yavaş yavaş dağıldı¹⁴³. Chronica

---

¹⁴⁰ CM IV, s.386.

¹⁴¹ CM IV, s.387. Benzer ifade Rus kroniklerinde de bulunur. Bu hususa Paşuto özel bir önem vererek eserinde Rus kroniklerindeki bilgilerle Petr'in verdiği bilgileri mukayeseli olarak değerlendirmiştir. Paşuto 1950, s.65, 66.

¹⁴² CM IV, s.112.

¹⁴³ Mesela Plano Carpinili Johannes, Moğol anavatanını doğunun kuzey ile bulduğu bir yer olarak ifade eder. Dowson 1955, s.5. Bu bilgi Splitli Thomas'ın tarihinde de bulunur. Bununla birlikte apokaliptik metinlerden o da bahseder. Fakat bunlara inanıp inanmadığına değinmez. Muhtemelen Thomas buna sadece ilgili literatürü bildiğini göstermek için değinmiş olmalıdır. Thomae, s.281, 287; Sweeney 1982, s.160, 161, 165. Seyahatnamesinin bazı kısımlarında apokrif metinlerden şüpheye düştüğünü gizlemeyen Rubruklu Wilhelm de Moğolların Yahudi soyundan gelmediklerini öğrenmişti. Buna karşın Yahudilerin yaşadığı Samaron kentinin güneyinde Yahudileri çevreleyen surların varlığından da bahseder Rockhill 1900, s.263, Ruysbroeckli Willem, s.270, 271. Ancak yine de zamanında, apokaliptik bilgileri onun kadar sorgulayan başka bir seyyah da olmamıştır. Mesela, bölgede büyük ve yırtıcı köpekler olduğundan bahsedilmesine karşılık, kuzey ülkelerinde arabaları çeken güçlü köpeklerden başka olağanüstü başka bir varlık duymadığından alaylı bir şekilde bahseder. Rockhill 1900, s.120; Ruysbroeckli Willem, s.142. Burada Plano Carpinili Johannes'in seyahatnamesinde aktardığı insan vücutlu köpek başlı insanlara (Dowson 1955, s.31, 58) gönderme yaptığı

Maiora'da bu eski kanaati reddeden bir ifade bulunmuyorsa da Andrew'in yolculuğundan bahsedilen kısımda bu bilgilere yer verilmemesi, Moğollara artık daha farklı bir gözle bakılmaya başlandığını göstermektedir. Buna karşın XIV. yüzyılda İlhanlı hâkimiyeti altında Bağdad'ta bulunmuş olan Ricordus de Monte Crucis hala Moğolların Kafkasya'daki kökenlerine vurgu yaparak apokaliptik bilgilere müracaat ediyordu¹⁴⁴. Rönerans dönemi yazarlarının Osmanlılara bakışlarında sıklıkla bu eski geleneğe başvurmaları¹⁴⁵ söz konusu edebiyatın zamana karşı ne kadar dirençli olduğunu ortaya çıkardığından yazarın ifadelerini şaşkınlıkla karşılamamak lazımdır. Nitekim bu edebiyat geleneğinin Moğollardan çok öncesine uzandığı da unutulmamalıdır¹⁴⁶.

Chronica Maiora'da Moğollara gönderilen Andrew'in yolculuğunun özetlendiği bahiste karşımıza başka bir mesele daha çıkar. Moğolların Hindistan üzerine giriştikleri bir seferden bahsedilen bu kısımda Hindistan kralının Rahip Johannes olduğu ve bu kişinin aynı zamanda Güyük'un annesinin babası olduğu ifade edilir¹⁴⁷. Güyük'un annesi Turakina'nın Hıristiyanlara karşı müsamahalı davranışlarından¹⁴⁸ temel almakla beraber Chronica Maiora'daki bu bilgiler herhangi bir gerçeğe işaret etmez. Zira Turakina'nın babasının adı da Cengiz Han'ın saldırısına uğradığı sıradaki konumu da diğer kaynaklara yansımamıştır. Ancak bizim için önemli olan husus Moğollarla ilgili bir mevzuda 1141'de Selçuklu Sultanı Sancar ile Karahıtay hükümdarı arasındaki muharebenin bir

---

anlaşılmaktadır. Wilhelm başka bir yerde ise canavar tipte insanları soruşturduğunu ancak böyle bir insan tipini duymadığını ve dolayısıyla eski metinlere şüpheyle yaklaştığını dile getirir. Rockhill 1900, s.198; Ruysbroeckli Willem, s.212. Simon'un da meseleye benzer bir hisle yaklaştığı görülmüyor. O, Kafkaslarda yaşayan ve Büyük İskender tarafından surun öte tarafına hapsedilen Yahudileri soruşturduğundan ve hiçbir şey öğrenemediğinden bahseder. Şüpheye düşse de Wilhelm gibi meseleyi reddedecek bir boyuta gelmez. Simon de Saint Quentin, s.36. Kafkaslarda yaşayan böylesi bir insan dışı bir halkın varlığı daha önceki bir dönemde Arapları da alakadar etmiş olması dikkate değerdir. Ibn Hurdadbih'in eserinde aktarılan bilgilere göre Halife Al-Vasık Yecuc Mecuc olarak anılan yaratıkları soruşturmak için Hazar kökenli Salim al-Tercüman'ı görevlendirmiştir. Metne göre seyyah onları kendi gözleriyle görmese de varlıkları hakkında yeterli bir malumat toplayabilmeyi başarmıştır. Şeşen 2001, s.142, 143, 177-179; Ibn Hurdazbih, s.140-145. Seyahatin gerçekliği şüpheyle karşılanabileceksede de metin, zamanında Yecüc-Mecüclerin nerede yaşadıkları konusunda Araplar arasında merakın ne seviyeye ulaştığını göstermesi açısından önemlidir. Metin ile ilgili olarak ayrıca bk. Donzel ve Schmidt 2009, s.174.

¹⁴⁴ Ricoldi de Monte Crucis, s.118.

¹⁴⁵ Meserve 2011, s.165-179, 196 vd.

¹⁴⁶ Mesela Rus kaynaklarında Kıpçaklarla ilgili verilen bilgilerde kullanılan apokrif öğeler pek az bir değişikliğe uğrayarak Moğollar için de kullanılmıştır. Uydu-Yücel 2007, s.305, 306; Cross 1929, s.330, 334. NPL, s.61, 62, 264, 265.

¹⁴⁷ CM VI, s.115. Benzer kayıtlar için bk. Hornstein 1941, s.410.

¹⁴⁸ Ebü'l-Ferec, s.22, 23. Ayrıca bk. Aigle 2005, s.159/31dp.

yankısı olarak doğan Rahip Johannes mitinin¹⁴⁹ yeniden gündeme gelmesidir. Daha önce pek çok çalışmaya konu olan bu mit, Doğuda Hıristiyanlığı kabul etmiş ve kendini Rahip Johannes adıyla tanıtan güçlü bir kralın Haçlı seferlerine yardım etmek amacıyla komşu Müslüman devletleriyle mücadeleleri ve hatta yarım kalan Kudüs seferine dayanıyordu. Bu mektubun sahte olduğu ve III. Haçlı seferini cesaretlendirmek adına kaleme alındığı anlaşılmaktadır. Aradan geçen yaklaşık 100 yıldan sonra bu efsanenin Andrew'in yolculuğuna ilişkin anlatıda yeniden ortaya çıkmasında artık müttefik olarak değerlendirilmeye başlanan Moğolları sempatik göstermek adına Moğol Hanına Hıristiyan bir kök bulma gayreti önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte bu mitin yeniden doğmasında Moğollar arasında önemli bir konum elde etmeyi başarmış Nasturi papazların tesirinin olduğu görülüyor. Nitekim Rubruklu Wilhelm bu bağlantıyı daha XIII. yüzyılda keskin bir zekâ ile çözmeyi başarmıştı¹⁵⁰. Nasturilerin bunu Moğollara da öğrettikleri dikkati çekiyor. Zira Fransız kralıyla ilişki kuran Moğol devlet adamı Elçigiday yazdığı mektubunda Güyük'ün Hıristiyan olup Johannes'in torunu olduğundan bahsetmişti¹⁵¹. G. Watson'un işaret ettiği gibi Rahip John miti Batıyla kuracakları ilişkide Moğollar'a sağlam bir dayanak teşkil ettiğinden Elçigiday bu miti bir diplomatik argüman olarak kullanmaktan çekinmemiştir¹⁵².

Devlet İdaresi

Chronica Maiora'daki kayıtlara göre Moğol Hanı tebaalarınca yeryüzünün efendisi olarak kabul ediliyor¹⁵³ ve krallıkların hükümdarı olarak anılıyordu¹⁵⁴. Moğol saldırılarının amacı yeryüzünü ele geçirerek tüm dünyaya hâkim olma¹⁵⁵. Han ise kendisini Tanrının elçisi olup, Tanrıya karşı gelen halkların hükümdarlarına karşı gönderilen bir kişi olduğunu ilan ediyordu¹⁵⁶.

¹⁴⁹ Johannes miti ile ilgili bk. Richard 1957, s.236; Ruysbroeckli Willem, s.30, 31. Rossabi 2008, s.7.

¹⁵⁰ Rockhill 1900, s.110; Ruysbroeckli Willem, s.134, 135. Papaz Johannes miti ile Nasturiler arasındaki bağlantı ile ilgili olarak ayrıca bk. Heiduk 2002, s.329.

¹⁵¹ Aigle 2005, s.150; Jackson 2005, s.99. Cüveyni, Güyük'ün Hıristiyan olduğunu ifade etmişse de bilinçaltında Güyük'e karşı hoşnutsuz bir bakış açısı taşıdığı için bu hüküm geçersiz görünmektedir. Cüveyni, s.234.

¹⁵² Watson 2002, s.337.

¹⁵³ CM IV, s.115. Buna benzer ifade Hülegü ve Abaka'nın Avrupa'ya yolladıkları mektuplarda da kendini gösterir. Bk. Aigle 2005, s.153.

¹⁵⁴ CM VI, s.76.

¹⁵⁵ CM IV, s.118, 276, 388

¹⁵⁶ CM III, s.488. Julian'ın raporu sayesinde günümüze erişen mektubuna Batu: *Ego Chayn nuntios regis celesti cui dedit potentiam super terram* yani *Ben gökyüzünün efendisinin elçisi Han ki o bana toprakların üzerinde güç vermiştir* şeklinde bir girizgâhla başlar. Özcan 2010b,

Tamamı diğer kaynaklardan da takip edilebilen¹⁵⁷ bu mutlak hâkimiyete dayanan görüşün yanında Moğolların kendilerine başkaldıranlara veya idarelerini küçümseyenlere hiçbir şekilde acımadıkları, ancak kendi iradeleriyle Moğol hâkimiyeti altına girenlerle ilişkilerinin iyi olduğu da ifade edilmektedir¹⁵⁸. Zaten bir bahiste “asilere” karşı giriştikleri mücadeleleri bir günah olarak görmedikleri¹⁵⁹, kendileriyle mücadeleye hazırlanmış veya kendilerine biat etmeye gitmemiş hükümdarların topraklarını ele geçirdiklerinde büyük katliamda buldukları dile getirilir¹⁶⁰. Tarihi pek çok hadise Moğolların bir şekilde gözlerini diktikleri toprakların hâkiminin kendi huzurlarına gelmesi veya biat etmesine ne kadar önem verdiklerini göstermektedir¹⁶¹. Yine Antakya prensliğine yazılan mektuptan bahsedilen kısımda da Moğollar, kale surlarının yıkılması ile vergi ödenmesi talebinde bulunmuşlar, aksi takdirde prensliğe saldıracakları yönünde gözdağı vermişlerdi¹⁶². Buraya kadar ifade edilenler

---

s.98. Bununla birlikte Simon'un seyahatnamesinde Moğol Hanı'nın Tanrının oğlu olarak adlandırılmasına ilişkin bir takım bilgiler vardır. Simon de Saint Quentin, s.13, 68, 70, 74, 78, 81. Söz konusu ifadelerin Hıristiyan teolojik kurallarına göre değerlendirilerek yanlış yorumlanmasının bir neticesi olduğu anlaşılıyor. Nitekim ne Moğollarda ne de Türklerde hükümdara Tanrının oğlu gibi bir kimlik yüklemek yönünde bir anlayış hiçbir zaman var olmamıştır.

¹⁵⁷ Dowson 1955, s.39, 43, 45; Rockhill 1900, s.85; Ruysbroeckli Willem, s.111; Özcan 2010b, s.96, 97; Simon de Saint Quentin, s.12, 68; Ricoldi de Monte Crucis, s.114, 115; Ebü'l-Ferec, s.38, 39. Joinville Jean'ın hatıratında da uydurma bir anlatı vardır. Bunun tarihi bir kıymeti yoksa da halk arasında Moğolların hâkimiyet anlayışının nasıl görüldüğüne dair ciddi bir delil oluşturmaktadır. Jean de Joinville, s.181.

¹⁵⁸ CM IV, s.389.

¹⁵⁹ CM, IV, s.275. Plano Carpinili Johannes de Moğolların mücadele halindeki faaliyetlerini bir günah olarak görmediklerini ifade eder. Dowson 1955, s.11.

¹⁶⁰ CM IV, s.276.

¹⁶¹ Saldırı olmadan Moğollara boyun eğenlere dokunulmamasına ilişkin bk. Cüveyni, s.81, 124, 125, 129, 131, 133, 134, 427; Aksarayî, s.36, 41; Ebü'l-Ferec, s.18, 38; Dowson 1955, s.38. Ayrıca bk. Togan 1981, s.224. Bununla birlikte Simon, Moğollara boyun eğenlerin affedilmeyerek katledildiklerinden bahseder ki bunun gerçeği yansıtmaktan çok –yukarıda İvo'nun mektubunda da söz ettiğimiz gibi- yeni bir Moğol saldırısında Moğollara boyun eğebilecek kimseleri caydırıcı bir önlem olduğu söylenebilir. Simon de Saint Quentin, s.19, 20, 27, 57, 58. Rus kaynaklarında da Rus knezlerinin ancak Altın Orda Hanlarını ziyaret ettikten sonra elde ettikleri bir yarlık sayesinde ülkeyi idare ettikleri açık bir şekilde görülmektedir. Özcan 2010a, s.299, 300.

¹⁶² CM IV, s.389. Moğolların kale yıkılmasına ziyadesiyle çok önem verdiklerine ilişkin pek çok örnek vardır. Mesela Rusya'da kendilerine karşı ayaklanan Galiçya-Volın knezliğinin tahkimatlarının yıkılmasını talep etmişlerdir. PSRL II, s.198. Rubruklu Wilhelm de Môngke Han'ın Bağdat elçisine kent surlarının yıkılmadan aralarında barışın olmayacağını ifade ettiğinden bahseder. Rockhill 1900, s.248; Ruysbroeckli Willem, s.256, 257. Aknerli Grigor da Ermeni ve Gürcü diyarlarındaki kalelerin yıkılması için Karaboga adlı birisini görevlendirdiklerini zikreder. Aknerli Grigor, s.25. Bu hususun olası bir direnişin hızlı bir şekilde bertaraf edilmek istenmesiyle ilgili olduğu anlaşılıyor. Nitekim Bizans İmparatorluğu

Moğolların hâkimiyet telakkisinin daha çok biat etme kültürüne dayandığını göstermektedir. Nitekim Moğollara gönderilen elçi Longjimeaulu Andrew'ın gördüklerinin özetlendiği bahiste “*Tatarların kralı sadece tüm efendileri ve dünyadaki tüm din adamlarını istemektedir. Hiçbirisinin ölümüne susamamaktadır, fakat kendisine itaat edildikten sonra kişinin kendi inancında kalmasına izin verir ve kendisine aykırı inançlara asla tahkir edici bir söz söylemez*” ifadesi¹⁶³ bunu açık bir şekilde göstermektedir¹⁶⁴. Aynı anlatıda Moğol hanının yıkılmış kiliseleri tamir ettğine ilişkin bir diğer anlatı da bu görüşü destekler bir örnek olarak zikredilir¹⁶⁵.

Sosyal Hayat

Chronica Maiora'da Moğollar kanunsuz bir halk olarak ifade edilmekteyse de¹⁶⁶ ilerleyen kısımlarda zina, hırsızlık, yalancılık ve cinayeti çok şiddetli bir şekilde cezalandırdıklarından bahsedilerek Moğol kanununun sertliğine vurgu yapılır¹⁶⁷. Bunlardan zinanın maddi bir kanıt olmadığında

---

ile Selçuklular arasındaki ilişkilerde birbirlerine karşı talep edilen maddeler arasında kalelerin yıkılması istekleri bu maksatla ilgilidir. Khoniates, s.123.

¹⁶³ CM VI, s.114.

¹⁶⁴ Moğollara boyun eğildiği takdirde dini törenlerde hiçbir millet ve din mevzu bahis edilmeksizin hoşgörü gösterildiğinden Saint Quentinli Simon da bahseder. Simon de Saint Quentin, s.28. Bu husus Moğolların çeşitli dini kurumları vergiden muaf tutmalarında da kendisini gösterir.

¹⁶⁵ Fransız kralına yazdığı mektubunda Elçigiday da Moğol hâkimiyeti altındaki topraklarda kiliselerin tamir edilmiş olduğundan övünerek bahseder. Pelliot 1931-1932, s.163; Aigle 2005, s.149.

¹⁶⁶ CM IV, s.78. Bu kaydın yanı sıra daha başka kaynaklarda da Moğolların kanununun olmadığına ilişkin bilgiler vardır. Splitli Thomas ve diğer bazı kaynaklarda buna ilişkin bilgiler için bk. Sweeney 1982, s.166, 178/36.dp. Ancak Gizli Tarih'teki pek çok kayıt Moğol sosyal hayatında hukukun ne denli büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Öyle ki hukuk Timuçin'in Cengiz namıyla Han ilan edildiği kurultayda önemli meselelerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada yargının başına Cengiz Han ailesinin güvenini kazanmış Şigikutuku'nun “*Bütün ulus içinde çalmayı yasaklayıp, yalanı aşağılayıp, öldürülmesi gerekenleri öldürüp, cezalandırılmak gerekeni cezalandır*”ması gibi sözlerle getirildiği görülüyor. MGT, s.136; MGTç, s.176. Daha sonraki dönemlerde başa geçen Büyük Hanların ilk icraatlarının eski kanunları onaylamak olması da bu açıdan önemlidir. Bk. Cüveynî, s.187, 232, 233, 463. Cengiz Han ve ardılları zamanında Moğollarda hukuk ile ilgili bk. Ryazanovskiy 1931, s.10-32; Vernadsky 1938, s.337-360; Ayalon 1971, s.151-180; Morgan 1986, s.163-176.

¹⁶⁷ CM IV, s.388. Moğolların bu tip cezalarından diğer kaynaklarda da bahsedilir. Bk. Dowson 1955, s.9, 15, 17; Cüveynî, s.94; Jean de Joinville, s.180, 183; Aknerli Grigor, s.20; Ibn Battuta, s.466. Diğer hukuki meselelerden bahsetmeyen Monte Crucisli Riccoldo Moğollar arasında yalancılığa karşı büyük bir hoşnutsuzluk olduğunu dile getirir. Riccoldi de Monte Crucis, s.115. Ancak bu uygulamaların Moğollardan önce kurulan Türk devletlerinin hukuk kurallarının bir devamı olduğu dikkati çeker Nitekim bazı cezaların maddi olarak tazmin edilmesine karşın

toplumca hoş görülmediği, delil olması durumunda ise ölümle cezalandırıldığı görülmektedir¹⁶⁸. Buna mukabil Moğollarda çok eşli evliliğin olduğuna dair bilgi verilir¹⁶⁹ ki bu diğer kaynaklardaki bilgilerle uyumludur¹⁷⁰.

İbadetlerin yerine getirilmediği durumda da içeriği açıklanmayan bir ceza hukukunun devreye girdiği anlaşılmaktadır¹⁷¹. Ancak bunun ibadetten çok töre ve dini-kültürel törenlerle ilgili uygulamalarla ilgili olması daha muhtemel görünmektedir¹⁷². Bunlar muhtemelen Avrupalı seyyahların çok ilgisini çeken kapı eşiğine basılmaması¹⁷³ gibi örfi boyut kazanmış dini cezaları¹⁷⁴.

Dini olarak Moğolların tek bir Tanrıya inandıkları açık bir şekilde ifade edilmektedir¹⁷⁵. Buna mukabil dağ¹⁷⁶ ve atalar kültürünün¹⁷⁷ de dini hayatta önemli bir yere sahip olduğu dile getirilir ki daha önceki bir kayıttaki Moğolların pek çok Tanrıya inandıklarına ilişkin ifade¹⁷⁸ bununla ilgili olsa gerektir. Petrus'un anlatisında her sabah ellerini göğe kaldırarak Tanrı'yı selamlayıp onurlandırdıkları¹⁷⁹, yiyeceklerinden bir kısmını havaya savurup içeceklerinden bir miktarı yere döktükleri¹⁸⁰, yeni ay çıktığında memnun olup

---

Göktürk hukukunda benzer suçların ölümle cezalandırıldığı görülüyor. Taşağıl 2003, s.98, 112. Ancak Uygurlar zamanında ölüm cezasının kapsamının daha da genişletildiği dikkati çekmektedir. Şeşen 2001, s.80. Türklere ölüm cezasının kapsamı hakkında ayrıca bk. Roux 2002, s.232.

¹⁶⁸ CM VI, s.114.

¹⁶⁹ CM IV, s.388.

¹⁷⁰ Simon de Saint Quentin, s.18, 19; Dowson 1955, s.7. Buna karşın İbn'ül Esir Moğol çocuklarının babalarının kim olduğunun dahi bilinmediğinden bahseder ki bu yanlış bir kayıttır. Tiesenhansen 1941, s.4.

¹⁷¹ CM VI, s.114.

¹⁷² Moğolların Tanrıyı görünen-görünmeyen her şeyin yaratıcısı ve iyi-kötü her şeyi veren bir varlık olarak tanımlarına karşın Tanrıya temel bir ibadet şekillerinin veya dualarının olmadığını ifade eden Plano Carpinili Johannes (Dowson 1955, s.9) hukuk kurallarının atalardan kalma uygulamalar olduğundan bahseder. Dowson 1955, s.11.

¹⁷³ Özcan 2010b, s.97; Dowson 1955, s.54, 55, 63.

¹⁷⁴ Yine Arulat boyu da Ögedey tarafından "töreye karşı gelmelerinden ötürü" müthiş bir şekilde cezalandırılmıştır. Barthold 1990, s.490, 491. Bu konuda ayrıca bk. Roux 2002, s.232.

¹⁷⁵ CM IV, s.387; CM VI, s.114.

¹⁷⁶ CM IV, s.120.

¹⁷⁷ CM IV, s.275.

¹⁷⁸ CM IV, s.78.

¹⁷⁹ Moğolların doğan güneşi selamlamaları hususu İbn'ül Esir tarafından da zikredilir. Tiesenhansen 1941, s.4.

¹⁸⁰ Sunu âdetinden Wilhelm de bahseder. Rockhill 1900, s.60; Ruysbroeckli Willem, s.90. Simon ise Moğolların İtügen adını verdikleri Tanrıya sunumda bulduklarına değinir, ancak bunun ne tür bir ritüel ile takdim edildiğinden bahsetmez. Simon de Saint Quentin, s.14.

şenlikler düzenledikleri¹⁸¹, başka bir bahiste mevsimleri onurlandırdıkları ifade edilmektedir¹⁸². Burada bunların ayrıntısına girilmemişse de daha önceki bir kayıтта dini törenlerinin büyüleyici olduğundan bahsedilir¹⁸³. Törenleri idare eden kimselerle ilgili herhangi bir ifade yoksa da “*Olaçakları önceden görürler*” dedikleri kimseler¹⁸⁴ hiç kuşku yok ki diğer kaynaklarda da benzer niteliklerine değinilen şamanlarla ilgilidir¹⁸⁵.

Avrupalıların Gözünden Moğol İstilas

Chronica Maiora'da Parisli Matthew'in ve diğer yazarların Moğol imajı yanında işgale nasıl yaklaştıkları da önemlidir. *Chronica Maiora'da* iki farklı yaklaşım dikkati çeker. Bunlardan ilki teolojik ikincisi ise keskin bir mantığın hâkimiyetindeki değerlendirmelerdir.

Chronica Maiora'daki kayıtlara göre Moğol işgali Hıristiyanların işledikleri günahın bir sonucu¹⁸⁶ ve düşmanın başarısı Tanrı tarafından bahşedilmişti¹⁸⁷ saldırıları ise Tanrı durdurmadıkça kesilecek gibi görünmüyordu¹⁸⁸. Moğolların mücadeleden çekilmeleri Tanrının lütfü¹⁸⁹, tehlikeden kurtulmak için tek yol ise Tanrı'ya yönelmekti¹⁹⁰, adalet de yine Tanrı'nın isteği ile sağlanacaktı¹⁹¹. Hıristiyanlıkla ilgili konuşmalar ve törenlerle de saldırılara gözdağı verilmeliydi¹⁹². Moğollar Tanrının değneği¹⁹³, Tanrının öfkesinin kılıcıydı¹⁹⁴ ve dünya Tanrının öfkesi neticesinde su basmasıyla temizleniyordu¹⁹⁵. İfadeler tamamıyla dini bakış açısının tesiriyle kaleme alınmışsa da bu tip değerlendirmelerin Ortaçağ için normal sayılması gerektiği

---

¹⁸¹ CM IV, s.388. Bunun Gizli Tarih'te “Yazın ilk ayının on altıncı kızıl dolunay günü” olarak ifade edilen zamandaki törenler olduğu düşünülebilir. MGT, s.31; MGTç, s.36. Plano Carpinili Johannes de Moğolların dolunay zamanlarına önem verdiğiinden bahseder. Dowson 1955, s.12.

¹⁸² CM IV, s.275.

¹⁸³ CM IV, s.78. Bu törenlerden birisi de muhtemelen Rubruklu Wilhelm'in anlattığı 9 Mayıs'ta gerçekleşen şenlikti. Rockhill 1900, s.241, 242; Ruysbroeckli Willem, s.251, 252.

¹⁸⁴ CM IV, s.120.

¹⁸⁵ Diğer kaynaklarda da şamanlar ifade edilirken onların kâhine benzer niteliklerinden bahsedilir. Bu konuda bk. J. P. Roux 2002, s. 69-72.

¹⁸⁶ CM IV, s.111, 115; CM VI, s.78, 80

¹⁸⁷ CM IV, s.118.

¹⁸⁸ CM VI, s.81.

¹⁸⁹ CM IV, s.131.

¹⁹⁰ CM IV, s.111, 116, 118

¹⁹¹ CM IV, s.116.

¹⁹² CM VI, s.84.

¹⁹³ CM IV, s.272.

¹⁹⁴ CM VI, s.78.

¹⁹⁵ CM IV, s.388.

de akıldan çıkarılmamalıdır. Nitekim diğer kaynaklarda da Moğol işgali benzer ifadelerle tanımlandığı gibi¹⁹⁶ Moğol istilasından önce ve sonraki hadiseler ve hatta doğa hadiseleriyle de ilgili de benzer müteâllalar yapılmıştır¹⁹⁷.

Hadiseleri ilahi adalet olarak değerlendiren yazarların yanında bazı yazarların hadiselerle daha gerçekçi yaklaşarak olayları analiz ettikleri dikkati çeker. Bunlarda Avrupa'daki siyasi güçler arasındaki uyumsuzluğun Moğol saldırılarının şiddetinin büyümesinde etkili olduğu ifade edilir¹⁹⁸. Büyük oranda Papalık ile Alman İmparatorluğu arasındaki mücadelelere vurgu yapan bu yazarların meseleyi bu şekilde değerlendirmelerinde Moğol saldırılarına bir Haçlı seferi ile karşılık vermek gerektiğinin düşünülmesinin önemli bir yeri olduğu dikkati çeker. Oysaki Haşhaşilerin Moğol tehdidine karşı Hıristiyanlardan yardım istediklerine ilişkin kayıta Wintonien piskoposu Peter de Roches'un¹⁹⁹ "*Köpeklere yok olup gitmeleri için birbirlerini karşılıklı olarak kemirmelerine izin verelim. İsa'nın düşmanlarından hangisi kalırsa dünya tek bir kilisenin Katoliklerin hâkimiyetine geçmesi için geliriz, katlederiz ve kutsal toprakları temizleriz. Neticede tek bir çoban ve tek bir sürü olur*"²⁰⁰ şeklindeki bakış açısı, Moğollarla ilgili ilk haberlerin memnuniyetle karşılandığı ve Avrupa'ya yönelmesinin hiçbir şekilde hesaba katılmadığını göstermektedir²⁰¹. Ancak Moğol saldırılarıyla yüz yüze gelince Avrupalılar yeni düşmanlarına karşı bir Haçlı seferi hazırlığına giriştiler.

Chronica Maiora'da Moğollara karşı Haçlı seferi ilan edilmesiyle ilgili düşünceler kendini ilk kez Brabant dükü Henry'e yazılmış mektuptaki iki ayrı ifadeye gösterir²⁰², Frederic'in mektubunda daha güçlü ve kararlı ifadelerle devam eder²⁰³. Hatta Frederik, Papa'yı Moğollara karşı Haçlı seferi ilan edeceğine kendisine karşı faaliyetler içinde bulunmakla eleştirilir²⁰⁴. Sonunda aynı mektupta Haçlı seferi fikri öyle bir seviyeye çıkar ki diplomatik üslup

¹⁹⁶ Cüveyni, s.134; Aknerli Grigor, s.20, 25, 32, 58; Thomae, s.279, 281; Sweeney 1982, s.169, 170.

¹⁹⁷ Mesela Urfalı Matheos'un eseri bu konuda çok değişik örnekleri ihtiva eden bir kaynaktır. Uzlardan Selçuklu saldırılarına kadar pek çok hadiseyi ve bu arada doğal felaketleri Tanrının öfkesi ile ilişkilendirirken (Urfalı Mateos, s.49, 61, 62, 85, 99 vd.) Haçlı ordusunun Anadolu'daki faaliyetlerini ise Tanrının uykudan uyanması olarak değerlendirir. Urfalı Mateos, s.187.

¹⁹⁸ CM IV, s.116; CM VI, s.81, 83.

¹⁹⁹ Bu kimse ile ilgili olarak bk. Saunders 1969, s.122.

²⁰⁰ CM III, s.489.

²⁰¹ P. Jackson'ın benzer görüşü için bk. Ruysbroeckli Willem, s.31.

²⁰² CM IV, s.110.

²⁰³ CM IV, s.112, 116, 117.

²⁰⁴ CM IV, s.116.

yerini Avrupa uluslarını yüreklendirici bir seslenişe bırakır²⁰⁵. Kralları Haçlı seferine davet eden ifadeler içeren Köln'den yazılmış başka bir mektupta da “*Tehditten bir süreliğine kaçma Hıristiyanlığın özgürlüğüne elveda demektir*” denilerek²⁰⁶ Haçlı seferinin ilan edilmesinin hayati bir noktaya geldiğine işaret edilir. Ancak bu ve buna benzer çağrılar hiçbir zaman amaçlandığı etkiyi yaratmadı²⁰⁷. Burdegalens piskoposuna yazılmış bir mektupta açıkça görüldüğü gibi Nerbonesli Ivo, meslektaşlarını Haçlı seferini ilan etmemelerinden ötürü şiddetli bir şekilde eleştirmiş, İngiltere, İspanya ve Fransa krallarını “*uykularından şiddetle uyandırmaları*”nı telkin etmiştir²⁰⁸. Bir başka mektupta krallıklar arasında ayrılıklara vurgu yapılarak krallar, saldırılara karşı bir araya gelmemelerinden ötürü eleştirilmişlerdir²⁰⁹.

Moğollara yönelik Haçlı seferi, istilanın sona ermesinden dört yıl sonra 1246'da Rus din adamı Petrus tarafından yeniden gündeme getirildiğinde²¹⁰ Moğol tehlikesi artık ortadan kalkmış gibi görünüyordu. İlerleyen yıllarda Papalık ile Rus knezleri arasında Moğollara karşı ortak bir sefer düzenlenmesi hakkında bazı temaslar gerçekleşmişse de²¹¹ bunu uygulayabilecek bir ortam hiçbir zaman var olmadı. Buna karşın Hülegü'nün Bağdad'ı ele geçirmesinden sonra Moğol orduları Suriye kapılarında belirdiğinde bölgedeki Haçlı prenslikleri Moğol saldırılarının üzerlerine yöneleceğinden korkarak yeni bir Haçlı seferi hazırlığına giriştiler. Ancak kısa süre sonra Moğolların gerçekte Müslümanların hâkimiyetindeki bölgeleri ele geçirmeyi amaçladıklarını fark edince bu teşebbüs de gündemden düştü²¹². Macaristan, ardından da Polonya, Moğol tehlikesine işaret eden mektuplarıyla Moğol tehdidini daha uzun yıllar gündemde tutmayı başardılar. İstilanın ilk yıllarında ciddi bir korkunun ürünü olmakla birlikte bu yazışmalar zaman içinde, kilise mallarına el koymaya çalışan kralların propaganda malzemesine dönüştü²¹³.

---

²⁰⁵ CM IV, s.118, 119.

²⁰⁶ CM VI, s.84.

²⁰⁷ Moğollara karşı düzenlenmesi planlanan Haçlı seferi P. Jackson tarafından incelenmiştir. Jackson 1991, s.1-18.

²⁰⁸ CM IV, s.276, 277.

²⁰⁹ CM VI, s.81.

²¹⁰ CM IV, s.386.

²¹¹ Temaslar ile ilgili bazı belgeleri de ihtiva eden şu çalışmaya bk. Bol'sakova 1976, s.122-129.

²¹² 1260'da Ortadoğu'daki Haçlı devletleri Hülegü'nün Bağdad'ı ele geçirmesinden sonra Suriye'de ortaya çıkması karşısında bir Haçlı seferi gündeme getirmişlerse de kısa zaman sonra Moğolların bölgedeki faaliyetlerinin kendilerine olmaktan çok Memluklara karşı olduğunu anlamışlardır. Söz konusu seferin gündeme gelmesiyle ilgili olarak bk. Jackson 1980, s.488, 509-510.

²¹³ Jackson 2005, s.199, 200. Mesela Brend, 1343'te Leh kralı Kazimir'in Kilise gelirlerinden bir kısmının Moğollarla mücadele etmek için devlet hazinesine aktarılmasını Papalıktan istediği bir belgeden bahseder. Bu istek 1352'de de tekrarlanmıştır. Brend 2005, s.1017.

KAYNAKÇA

- Ahmetbeyoğlu 2001 Ali Ahmetbeyoğlu, Avrupa Hun İmparatorluğu, TTK yay. Ankara.
- Aigle 2005 D. Aigle, “The Letters of Eljigidei, Hülegü and Abaqa: Mongol Overtures or Christian Ventriloquism?”, *Inner Asia*, Vol.7, s.143-162.
- Aka 2000 İsmail Aka, *Timur ve Devleti*, TTK yay. Ankara.
- Aknerli Grigor Aknerli Grigor, *Okçu Milletini Tarihi*, çev. H.D. Andreasyan, Yeditepe yay. İstanbul 2007.
- Aksarayî Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l Ahbâr*, çev. M. Öztürk, TTK yay. Ankara 2000.
- Ayalon 1971 D. Ayalon, “The Great Yasa of Chingiz Khan: A Reexamination”, *Studia Islamica*, No.34, s.151-180.
- Barthold 1990 V. V. Barthold, *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, haz. H.D. Yıldız, TTK yay. Ankara.
- Beazley 1903 C. R. Beazley, *The Texts and Versions of John de Plano Carpini and William de Rubruquis*, London.
- Bol’şakova 1976 S. A. Bol’şakova, “Papskiye Poslaniya Galitskomu Knyazyu kak İstoriçeskiy İstoçnik”, *Drevneyşiye Gosudarstva na Territorii SSSR*, Moskva 1976, s.122-129.
- Brend 2005 N. Brend, “Defense de la Chretiente et naissance d’une identite: Hongrie, Pologne et peninsule Iberique au Moyen Age,” *Anneles Histoire, Sciences Sociales*, 5, s.1009-1027.
- Brocquiere Bertrandon de la Brocquiere, *Bertrandon de la Brocquiere’in Denizaşırı Seyahati*, çev. İ. Arda, Eren yay. İstanbul 2000.
- Reşide‘d-din Reşide‘d-din Fazlullâh, *Cami’üt Tevârih*, yay. Behman Kerimi, Tahran 1374.
- Cheshire 1926 H. T. Cheshire, “The Great Tatar Invasion of Europe”, *The Slavonic Review*, Vol.5/No.13, s.89-105.
- Matthaei Matthaei Parisiensis, *Chronica Majora*, Vol. III-VI, ed. H. R. Luard, London 1876–1882.

- Cross 1929 S. H. Cross, "The Earliest Allusion in Slavic Literature to the Revelations of Pseudo-Methodius", *Speculum*, Vol4, No.3, s.329-339.
- Cüveyni Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *Tarih-i Cihangüşa*, çev. M. Öztürk, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1998.
- Donzel ve Schmidt 2009 E. van Donzel and A. Schmidt, *Gog and Magog in Early Syriac and Islamic Sources*, Brill Publ., Leiden-Boston.
- Dowson 1955 C. Dowson, *The Mongol Mission*, New York.
- Ebü'l-Ferec Ebü'l-Ferec İbnü'l İbrî, *Târîhu Muhtasari'd Düvel*, çev. Ş. Yalıtıkaya, TTK yay. Ankara 2011.
- El Cahız *El Cahız ve Türklerin Faziletleri*, haz. R. Şeşen, Isar yay. İstanbul 2002.
- Fennel 1990 J. Fennel, *The Crisis of Medieval Russia 1200-1304*, Longman Press, London-New York.
- Franke 1966 H. Franke, "Sino-Western Contacts under the Mongol Empire", *Journal of the Royal Asiatic Society (Hong Kong Branch)*, Vol.VI, s.49-72.
- Grigor'yev 1842 V. Grigor'yev, *O Dostovernosti Yarlıkov Hanami Zolotoy Ordı Russkomu Duhovenstvu*, Moskva.
- Guzman 1991 G. G. Guzman, "Reports of Mongol Cannibalism in the Thirteenth Century Latin Sources: Oriental Farct or Western Fiction?", *Discovering New Worlds*, ed. S.D. Westrem, London-New York, s.31-68.
- Guzman 2010 G. G. Guzman, "European Captives and Craftsmen Among the Mongols 1231-1255", *The Historian*, Vol.72/1, s.122-150.
- Heiduk 2002 M. Heiduk, "Ortaçağ'da Avrupalıların Göçebe Topluluklarına Bakışı", *Türkler Ansiklopedisi*, C.8, Ankara, s.324-333.
- Homstein 1941 L. H. Hornstein, "The Historical Background of the King of the Tars", *Speculum*, Vol.XVI/No.4, s.404-414.
- Hudyakov 1991 Yu. S. Hudyakov, *Voorujeniye Tsentral'no-Aziatskih Koçevnikov v Epohu Rannego i Razvitogo Srednevekov'ya*, IANS, Novosibirsk.

- Ibn Battuta   Ibn Battuta, *Ibn Battuta Seyahatnamesi*, C.I, çev. A. S. Aykut, Yapı Kredi yay. İstanbul 2010.
- Ibn Hurdazbih   Ibn Hurdazbih, *Yollar ve Ülkeler Kitabı*, çev. M. Ağarı, Kitabevi yay. İstanbul 2008.
- Isoaho 2006   M. Isoaho, *The Image of Aleksandr Nevskiy in Medieval Russia: Warrior and Saint*, Brill Publishing Leiden-London.
- İzgi 2000   Ö. İzgi, *Çin Elçisi Wang Yen-Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, TTK yay. Ankara.
- Jackson 1980   P. Jackson, "The Crisis in the Holy Land", *The English Historical Review*, Vol.95/No.376, s.481-513.
- Jackson 1991   P. Jackson, "The Crusade Against the Mongols", *Journal of the Ecclesiastical History*, Vol.42/No.1, s.1-18.
- Jackson 2001   P. Jackson, "Medieval Christendom's Encounter with the Alien", *Historical Research*, Vol.74, s.347-210.
- Jackson 2005   P. Jackson, *The Mongols and the West 1221-1410*, Harlow.
- Jean de Joinville   Jean de Joinville, *Bir Haçlının Hatıraları*, çev. C. Kanat, Vadi yay. Ankara 2002.
- Jones 1971   W. R. Jones, "The Image of the Barbarian in Medieval Europe", *Comparative Studies in Society and History*, Vol.13, No:4, s.376-407.
- Kafesoğlu 2000   İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi, (1092-1221)*, TTK yay. Ankara.
- Kanat 2000   Cüneyt Kanat, "Gazan Han Zamanında Memluk Devletine İltica Eden Uyratlar", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XV, s.105-120.
- Khoniates   Niketas Khoniates, *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, çev. F. Işıltan, TTK yay. Ankara 1995.
- Klyashtorny ve Sultanov 2003   S. G. Klyashtorny ve T. İ. Sultanov, *Kazakistan: Türkün Üç Bin Yılı*, çev. D.A. Batur, Selenge yay. İstanbul.
- Krigos   Krigos, "Ermeni Müverrihlerine Nazaran Moğollar", müt. Edvar Dulaurier, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 1928, s.139-217.

Chronica Maiora'da Moğol İmajı

- Kurat 2011 Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve İdil Boyu*, TTK yay. Ankara.
- Kuzeyev 2005 R. G. Kuzeyev, *İtil-Ural Türkleri*, Çev. A. Acaloğlu, Selenge yay. İstanbul.
- Meserve 2011 M. Meserve, *Türk*, çev. M. T. Akad, April yay. İstanbul.
- MGH S Monumenta Germaniae Historica *Scriptorum*, Tomus X, XII, XXVII, Hannoverae 1847-1925.
- MGH SS Monumenta Germaniae Historica *Scriptores RG in Usum Scholarum*, Tomus L, Hannoverae 1890.
- MGHq Monumenta Germaniae Historica, *Quellen zur Geistesgeschichte des Mittelalters*, Band 14, München 1993
- MGT *Moğolların Gizli Tarihçesi*, çev. M. L. Kaya, Kabalcı yay. İstanbul 2011.
- MGTç *Moğolların Gizli Tarihi*, çev. A. Temir, TTK yay. Ankara 1995.
- Miyamoto 1993 Y. Miyamoto, “The Influence of Medieval Prophecies on Views of the Turks”, *Journal of the Turkish Studies*, Vol. XVII, s.125-145.
- Morgan 1986 D. O. Morgan, “The Great Yasa of Chingis Khan and Mongol Law in the Ilkhanate”, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, Vol.49, No.1, s.163-176.
- Morgan 1989 D. O. Morgan, “The Mongols and the Eastern Mediterranean”, *Mediterranean Historical Review*, Vol.4, No.1, s.198-211.
- NPL *Novgorodskaya Pervaya Letopis*, red. A. N. Nasanov, Moskva-Leningrad 1950.
- Özcan 2010a A. T. Özcan, *Moğol-Rus İlişkileri 1223-1341*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İzmir.
- Özcan 2010b A. T. Özcan, “Macar Papaz Julian'ın 1237 Tarihli Moğol Raporu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.XXIX, Sa:48, s.89-99.
- Paşuto 1950 V. T. Paşuto, *Oçerki po İstorii Galitsko-Volinskoy Rusi*, İzdatel'stvo Akademi Nauk SSSR.

- Paviot 2000 J. Paviot, “England and the Mongols”, *Journal of the Royal Asiatic Society*, Vol.10, No.3, s.305-318.
- Pelliot 1920 P. Pelliot, “A propos des Comans”, *Journal Asiatique*, Tom 15, s.125-185.
- Pelliot 1931-1932 P. Pelliot, “Les Mongols et la Papaute”, *Revue de L’Orient Chretien*, Vol.XXVIII, s.141-222.
- Philips 1972 E. D. Philips, “The Scythian Domination in Western Asia: Its Record in History, Scripture and Archeology”, *World Archeology*, Vol.4/No2, s.129-138.
- PSRL I Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey, Izdavayemoye Arheografiçeskoy Kommissiyeyu Akademi Nauk SSSR, Tom I, Leningrad 1927.
- PSRL II Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey, Izdenoe Po Viçoeyşemu Povelenyu Arheografiçeskuyu Kommissiyeyu, Tom. II, Sanktpeterburg 1843.
- PSRL XVIII Polnoye Sobraniye Russkih Letopisey, Tom XVIII, Moskva 2007.
- Richard 1957 J. Richard, “L’extreme Orient legendaire au Moyen Age: Roi David et Pretre Jean”, *Annales d’Ethiopie*, Vol.2, s.225-244.
- Ricoldi de Monte Crucis 1864 Fratrıs Ricoldi de Monte Crucis, “Liber Peregrinacionis”, *Peregrinationes Medii Aevi Quatutor*, ed. J.C.M. Laurent, Leipzig.
- Rockhill 1900 W. W. Rockhill, *The Journey of William of Rubruck to Eastern Parts of the World*, London.
- Rossabi 2008 M. Rossabi, *Kubilay Han’ın Seyyahı*, çev. E. Uşşaklı, İşbankası Kültür yay. İstanbul.
- Roux 1986 J. P. Roux, “La tolerance religieuse dans les Empires turco-mongols”, *Revue de l’histoire des religions*, Tome 203, n.2, s.131-168.
- Roux 2002 J. P. Roux, *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*, çev. A. Kazancıgil, Kabalcı yay. İstanbul.
- Ruysbroeckli Willem 2010

- Ruysbroeckli Willem, *Mengü Han'ın Sarayına Yolculuk (1253–1255)*, ed. P. Jackson, D. Morgan, çev. Z. Kılıç, Kitap yay. İstanbul.
- Ryazanovskiy 1931 V. A. Ryazanovskiy, *Mongol'skoye Pravo*, Harbin.
- Saunders 1969 J. J. Saunders, “Matthew Paris and the Mongols”, *Essays in Medieval History presented to Bertie Wilkinson*, Toronto 1969, s.116-132.
- Schein 1979 S. Schein, “Gesta Dei per Mongolos 1300: The Genesis of a Non-Event”, *The English Historical Review*, Vol.94, No.373, s.805-819.
- Simon de Saint Quentin
Simon de Saint Quentin, *Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245–1248)*, çev. E. Özbayoğlu, Daktav yay. Antalya 2006.
- Strategikon *Strategikon*, haz. G. T. Dennis, çev. V. Atmaca, Kırmızıkeçi yay. İstanbul 2011.
- Sweeney 1982 J. R. Sweeney, “Thomas of Spalato and the Mongols: A Thirteenth Century Dalmatian View of Mongol Customs”, *Florilegium*, 4, s.156-183.
- Şeşen 2001 Ramaan Şeşen, *İslam Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, TTK yay. Ankara 2001
- Şeşen 2012 Ramazan Şeşen, *Ibn Fadlan Seyahatnamesi*, Yeditepe yay. İstanbul.
- Taşagıl 2003 Ahmet Taşagıl, *Göktürkler I*, TTK yay. Ankara.
- Thomae Thomae Archidiaconi Spalatensis, *Historia Salonitanorum atque Spalatinorum Pontificum/ History of the Bishops of Solona and Split*, ed. and trans. D. Karbic et al, CEU Press, Budhapest 2006.
- Tiesenhause 1941 *Altınordu Devleti Tarihine Ait Metinler*, Haz. W. De Tiesenhause, çev. İ.H. İzmirli, İstanbul.
- Togan 1981 Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Kitabevi 1981.
- Turan 1955 Osman Turan, “The Ideal of World Domination among the Medieval Turks”, *Studia Islamica*, No.4, s.70-90.

Altay Tayfun Özcan

- Mateos *Urfalı Mateos Vekayinamesi (982–1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136–1162)*, çev. H.D. Andreasyan, TTK yay. Ankara 1987.
- Uydu-Yücel 2007 Mualla Uydu-Yücel, *İlk Rus Yıllıklarına Göre Türkler*, TTK yay. Ankara.
- Vernadsky 1938 G. Vernadsky, "The Scope and Contents of Chingis Khan's Yasa", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol.3, No.3/4, s.337-360.
- Vryonis 1971 Speros Vryonis, *The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century*, University of California Press.
- Watson 2002 G. Watson, "1200-1800 Yılları Arasında Batı'daki Orta Asya İmaji", *Türkler Ansiklopedisi*, C.8, Ankara 2002, s.334-341.

Altay Tayfun Özcan